

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/ Issue Özel Sayı 1 (Ekim/October 2023), s. 266-297.
Geliş Tarihi-Received: 12.09.2023
Kabul Tarihi-Accepted: 11.10.2023
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1359373

Metin İnşasında Sözcüksel Bağlılık ve Metin Kurucu Sözcüklerin Sözlüğü: "Nar Ağacı" Örneği*

Lexical Cohesion in Text Construction and The Dictionary of Text-Constructing Words: The Example of The "Nar Ağacı"

Muzaffer UZUN**

Öz

Metin; bir konu etrafında bir araya gelmiş, dil bilgisel ve anlamsal ilişkilerle birbirlerini tamamlayan unsurlardan mürekkep bir yapı, dilsel iletişimin temel birimidir. Okurun metni bildirişimsel bir bütün olarak algılaması metni inşa eden unsurların doğru ilgilerle birbirlerine bağlanmasına, birbirlerini tamamlayan iki *metinsellik ölçütüne* bağlıdır. Bu ölçütlerden biri metnin bir bütün olarak ortaya konmasında gerekli metin içi dil bilgisel ve anlamsal ilişkiler ağının adı *bağlılık*, diğeri de anlam ve mantık bütünlüğünü tesis eden soyut yapı, *tutarlılıktır*. Metinde konunun gelişimi, metnin mesajının okura eksiksiz ulaştırılmasında belirleyici olan *bağlılık* (küçük yapı); *dil bilgisel bağlilık* ve *sözcüksel bağlilık* olmak üzere iki alt başlıkta incelenir. *Gönderim, eksilti, değiştirim, bağlaçlar, benzerlik/koşutluk, zaman uyumu* ve *görünüş dil bilgisel bağlilığı; tekrarlar ve aynı çağrışım alanından kelimelerin kullanılması da sözcüksel bağlilığı* oluşturur. *Sözcüksel bağlilık*; metinde bütünlüğü ve sürekliliği sağlayan, cümle, paragraf dizileri arasındaki anlam bağı kuran, bir ilgi ile bir araya gelmiş sözcük kümesi; metni saran, anlamca birbirleriyle ilişkili kelime ağının adıdır. *Sözcüksel bağlilık* unsurlarının tespiti ve neticesinde ortaya çıkan kelime kadrosu, yazarın söyleminin belirlenmesinde okuyucuya ışık tutar. Bu çalışmada *sözcüksel bağlilık* unsurlarının metnin mesajının inşasındaki rolünü, yazarın söyleminin belirlenmesindeki etkisini Nazan Bekiroğlu'nun *Nar Ağacı* romanından hareketle ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu doğrultuda eserin tamamını kapsayan, metnin mesajının oluşmasında belirleyici *sözcüksel bağlilık* unsurları ile *metin kurucu sözcüklerin sözlüğüne* ulaşılmış, kelimelerin metinde kazandığı yeni anlamlar tespit edilerek kullandığı kelimelerden hareketle yazarın bilgi ve tecrübeleri, dünyayı ve geleceği nasıl yorumladığı bilgisi, yaşantı ve zihin dünyasına dair değerlendirmelerin yapılabileceği öngörülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Metin, sözcüksel bağlilık, metin kurucu sözcüklerin sözlüğü.

Abstract

The text is a structure consisting of elements that come together within the framework of a subject and complement each other with grammatical and semantic relations, and is the basic unit of linguistic communication. The reader's perception of the text as a communicative

* Bu çalışma, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Asiye Mevhibe COŞAR danışmanlığında yürütülen "Nazan Bekiroğlu'nun 'Nar Ağacı' Adlı Romanında Bağdaşlık ve Bağdaşlık Ekseninde Bir Söz Varlığı Çözümlemesi" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: muzafferuzun@ktu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6178-4799.

whole depends on the fact that the elements that make up the text are connected to each other with the right interests and on two textuality criteria that complement each other. One of these criteria is *cohesion*, the name of the intra-textual grammatical and semantic relations network necessary to present the text as a whole, and the other is *coherence*, the abstract structure that establishes the integrity of meaning and logic. The development of the subject in the text, the *cohesion* (micro structure), which is decisive in delivering the message of the text to the reader; It is examined under two sub-titles as *grammatical cohesion* and *lexical cohesion*. *Reference, ellipsis, substitution, conjunctions, similarity/parallelism, tense and aspect; grammatical cohesion; repetitions* and the use of words from the same association field also create *lexical cohesion*. *Lexical cohesion* is a set of words brought together with a connection that provides integrity and continuity in the text and establishes the semantic bond between sentence and paragraph sequences; It is the name of the network of semantically related words that surround the text. The determination of the elements of *lexical cohesion* and the determined word set help the reader to determine the discourse of the author. In this study, it is aimed to reveal the role of *lexical cohesion* elements in the construction of the message of the text and its effect in determining the author's discourse through Nazan Bekiroğlu's novel *Nar Ağacı*. Thus, the dictionary of *text-constructing words* has been reached through the *lexical cohesion* elements that are decisive in the formation of the message of the text. In addition, when a relationship can be established between the *author* and the *words*, evaluations can be made about the author's knowledge and experiences, how he interprets the world and the future, and his life and mental world.

Keywords: Text, lexical cohesion, the dictionary of text-constructing words.

Giriş

Dil bilimindeki gelişmeler metin ile ilgili değerlendirmelerin seyrini etkilemiş, bir *kelime* ya da tek başına *cümle* düzeyinde yapılan çalışmalar, zamanla dil ile ilgili temel incelemelerin çok uzağında kalmıştır. Metin çözümlemelerinde *üretici dönüştürsel dil bilgisinin* tesiri ile cümleler arası dil bilimsel bağlantılar incelemelerin merkezinde yer almış ve bu *yapısal yaklaşım* olarak adlandırılmıştır. Sonrasında bildirişim durumu, dil dışı etkenler, bağlam, okuyucunun beklentilerinin hesaba katıldığı *işlevci yaklaşım*, incelemelerde belirleyici olmaya başlamış, böylece metin üretici ile metni anlamlandıran kişilerin birikimleri, metin üretiminde içinde bulunulan süreç metin çalışmalarında dikkate alınmaya başlanmıştır (Şenöz, 2005, s. 23-26). Bu çalışmalar paralelinde metni anlamsal ve yapısal açıdan inşa eden birimler arasındaki ilişkilerin çözümlenip her bir unsurun işlevini ve metnin bildirişim gücünü ortaya koymak, *metin* incelemelerinin amaçları arasında olmuş, *metin dil bilimi*, temel iletişim birimi olarak tanımladığı metnin yapısal ve anlamsal işleyişini ve bu işleyişin parçası olan süreçleri inceleme nesnesi olarak seçmiştir.

Bu gelişmeler paralelinde *metnin inşasında* temel, *metin ve alıcı merkezli ilkeler* tespit edilmiş, bu ölçütleri esas alan metin incelemeleri yapılagelmiştir. Bir metnin teşekkülünde etkin temel ilkeleri tanımlayan *metinsellik ölçütlerinden bağlaşıklık ve tutarlılık*, metinde tespit edilebilen unsurlar üzerinden değerlendirmelerin yapıldığı, *metin merkezli* iki ilke iken *niyet ve kabul edilebilirlik, bilgisellik, duruma uygunluk, metinlerarasılık* ise *kullanıcı merkezli, alıcı* ile ilgili değerlendirmeleri temel alan ilkeler olarak ifade edilmiştir (Beaugrande, Dressler, 1981, s. 8).

Bağlaşıklık, bir cümle dizisinin *metin* olarak adlandırılmasında, *metin içi* ilişkileri tesis eden, dille ilgili hususların tamamına verilen addır (Günay, 2013, s. 72). Metin merkezli iki *metinsellik ölçütünden* biri olan *bağlaşıklık*, metinde biçimsel ve anlamsal birliği inşa eden dil unsurları ile sağlanır. *Bağlaşıklık unsurları* ile ilgili ilk değerlendirmelerden biri, daha sonraki çalışmalarda ele alınan tasnifler için belirleyici olan çalışma, Halliday ve Hasan'ın *Cohesion in English* adlı eseridir. Çalışmada *gönderim* (reference), *değiştirim* (substitution), *eksilti* (ellipsis), *bağlama öğeleri* (conjunction) ve *sözlüksel bağdaşıklık* (lexical cohesion) başlıkları ile sunulan *bağlaşıklık* (cohesion) tasnifi

(Halliday ve Hasan, 1976); *Language, Context and Text: Aspects of Language in a Social-Semiotic Perspective* adlı çalışmada Hasan tarafından genişletilmiştir (Halliday ve Hasan, 1985, s. 82). Metinsellik ölçütlerini tanıttıkları *Introduction to Text Linguistic* adlı eserlerinde Beaugrande ve Dressler, *bağlılık* araçlarını *tekrar* (recurrence), *kısmi tekrar* (partial recurrence), *paralellik* (parallelism), *eksilti* (ellipsis), *zaman* (tense), *görünüüş* (aspects), *bağlantı* (junction), *tonlama* (intonation) başlıkları ile vermiştir (Beaugrande, Dressler, 1981, s. 32). Leyla Subaşı Uzun, *Orhon Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı* adlı eserindeki *bağlılık* tasnifini, *Cohesion in English*'ten hareketle Türkçenin yapısını da dikkate alarak düzenlemiş, Türkçedeki *iyelik*, *belirtme durumu*, *ilgi* ve *kişi eklerinin sistemli gönderimsel işlevlerinin bağliklığa* katkısını düşünüp bu unsurlara *Ardıl-Bağimli Gönderim Ögeleri* başlığı ile yer vermiştir. Ayrıca tasnifine eklediği *Biçimsel-sözlüksel Bağdaşıklık Ögeleri* başlığı altında metinlerdeki *zaman*, *görünüüş*, *kipe* ait kullanımları, *Introduction to Text Linguistic*'te olduğu gibi *bağlılık* unsurları içinde değerlendirmiştir (Uzun, L. S., 1995, s. 40-62). *Bağlılık* ile ilgili tasniflerden bir diğeri Doğan Günay'a aittir. Metin ile ilgili çözümlenmelerini *Küçük Yapı*, *Büyük Yapı* ve *Üst Yapı* kavramları ile sunan Günay, *bağliklığı Küçük Yapı (micro structure) ve Metnin Betimlenmesi* başlığı altında ele almıştır (Günay, 2013, s. 107-137). Dilidüzgün, *Dil bilgisel Bağliklık ve Sözcüksel Bağliklık* unsurlarını *Küçük Ölçekli Yapı* başlığı ile vermiş, ayrıca Leyla Subaşı Uzun'un, tasnifinde yer vermediği *koşutluk*, *işlevsel tümce görüngesi* ve *titremlemeyi Dil bilgisel Bağliklık* başlığı altında sunmuştur (Dilidüzgün, 2017, s. 50-67). Torusdağ ve Aydın, Dilidüzgün'ün tasnifi ile aynı şekilde *bağliklığı*, *Küçük Ölçekli Yapı* olarak adlandırıp benzer başlıklarla açıklamışlardır (Torusdağ ve Aydın, 2020, s. 65-183).

Metinde konunun tespit ve gelişiminde, mesajın inşasında belirleyici konumdaki (Subaşı Uzun ve Keçik, 2003, s. 76) *bağliklık (cohesion)*; metinde *dil bilgisel bağliklık (grammatical cohesion)* ve *sözcüksel bağliklık (lexical cohesion)* olmak üzere temelde iki şekilde birbirlerini tamamlayan dil bilgisel ve anlamsal ilişki ağını tesis eder. *Gönderim*, *eksilti*, *değıştirim*, *bağlaçlar*, *benzerlik/koşutluk*, *zaman uyumu* ve *görünüüş dil bilgisel bağliklığı*; *tekrarlar ve aynı çağrışım alanından kelimelerin kullanılması* da *sözcüksel bağliklığı* temin eden unsurlardır. Ayrıca bir metnin oluşumunda belirleyici temel ölçütlerin, inşa edilen metnin türü, işlevi, kendisini üreten dil kullanıcısı, alıcı ve üretildiği bağlama göre şekillendiğini de ifade etmek gerekir (Onursal, 2003, s. 127).

Bu çalışmada bir metinde bilgi akışına hizmet eden, anlamsal açıdan etrafında birçok kelimenin kümelenildiği kavramlardan yola çıkarak yazarın sözlüğünü oluşturmak, kelimelerin metin dünyasında kazandığı yeni anlam yükleri aracılığı ile yazar ve kelimeler arasında irtibat kurulduğunda yazarın dünyayı, geleceği nasıl yorumladığı bilgisine, yaşantı ve zihin dünyasına dair değerlendirmelere ulaşabileceğini göstermek amaçlanmıştır. Bu doğrultuda sözlüğün inşasında belirleyici, konu bütünlüğünü tesis eden bir *bağliklık* ögesi olarak *sözcüksel bağliklık unsurlarının -kelimelerin kullanım anlamı ve kişisel çağrışım ile kelimelere yüklenen yeni anlamlar-* tespit ve tasnifi ile metinde kapsayıcı bir görünüm kazanıp metni saran çatı kelime kadrosunun, kendisine bağlı diğeri birleşenlerin yardımıyla tanımlanması hedeflenmiştir. Zikredilen amaç ve hedeflerle son dönem Türk edebiyatında önemli bir yere sahip; deneme, inceleme, hikâye ve romanlarıyla okurların yakından tanıdığı Trabzonlu yazar *Nazan Bekiroğlu*'nun *Nar Ağacı* adlı romanı, örnek eser olarak alınmıştır.

Nar Ağacı'nda dedesi Settarhan'ın ana vatanından bir haber almak için gösterdiği çabalara şahit olan ve onun Taht-ı Süleyman'dan başlayıp *Kafkasların deniz kapısında* son bulan yolculuğunu tamam etmek isteyen anlatıcının *ırmaklarının kaynağını* bulmak amacıyla Trabzon'dan Taht-ı Süleyman'a, Batum ve Tiflis'e çıktığı yolculukları anlatılır. Ayrıca *fotoğraflar* üzerinden bir *rüya hâli* ile maziye yapılan *yolculuklarda* hem Tebrizli

tacirin hem de Zehra'nın, Trabzon'da kesişecek, uzun, zahmetli hikâyelerine şahit olunur. Fotoğraflara her bakış, maziye bir kapı aralarken romanın da alt bölümleri oluşur. I. *Kitap Nar Ağacı*, IV. *Kitap Gülcehal*, VI. *Kitap Trabzon'dan Yola Çıktım Başım Selamet*, VIII. *Kitap Kırık Kafiye* bölümlerinde Zehra ve Büyükhanım'a eşlik eden anlatıcı, II. *Kitap Tebriz'de Kapalı Çarşı*, III. *Kitap Sessizlik Kulesi*, V. *Kitap Ara İstasyonlar*, VII. *Kitap Gül Küpeler*, IX. *Kitap Sofya'nın Kitapçı Dükkânı*, X. *Kitap Kahve Ocağı* bölümleriyle de dedesi Settarhan'ın yanındadır. XI. *Kitap Gölge Sabahı*'nda Settarhan, Zehra ve anlatıcının yolları birleşir. Maziye gidişlerde anlatıcının tanıklık ettiği *anlar*, Balkan Harbi öncesi, sonrası ve I. Dünya Savaşı'nın yaşandığı yıllardır ve anlatıcı Osmanlı ile İran'ın da içinde bulunduğu coğrafyada romanın kahramanlarıyla beraberdir. Böylece okur, *Balkan Harbi* için çıkan *seferberlik*, Trabzon'dan cepheye giden gönüllülerin oluşturduğu *87. Alay*, I. *Dünya Savaşı* yılları *Osmanlı* ve *İran* coğrafyasında savaşın getirdikleri, *muhacirlik*, *tehcir*, *İran'ın Rus* ve *İngilizlerce işgali*, *Bolşevik İhtilali* gibi tarihî olaylar ile romanı takip eder.

1. *Nar Ağacı*'nda Sözcüksel Bağlaşıklık (Lexical Cohesion)

Bir anlamsal bütün ile karşılaşıldığında, birbirleriyle ilişkili sözcüklerin bir arada kullanılması eğilimi doğmuş demektir. Anlamsal olarak ilişkili kelimelerin oluşturduğu bağ, metnin yapısına dair ipuçları sunan *sözcük zincirlerini* tanımlar (Morris, Hirst, 1991, s. 24). *Sözcüksel bağlaşıklık*¹, bir bağlamda aynı amaç etrafında bir araya gelmiş *sözcük kümesinin* adıdır. Anlamsal bir bütünün ortaya çıkışında bir ilişki ile bir araya gelmiş *sözcük kadrosu*; *bağlaşık* bir dizinin kurgulanmasına aracı, cümle ve paragraf dizileri arasındaki anlamsal akışın sürüp gelişmesine yardımcıdır. Cümle sınırlarının ötesinde en az iki sözcük arasında *bağlaşık* yapıya hizmet eden tanımlanabilir bir ilişki olan *sözcüksel bağlaşıklık*, ilgili kelime çiftleri, cümle sınırlarını serbestçe aşabilen birbirine bir ilgiyle bağlanmış daha büyük kelime gruplarının bir üyesi olduğunda daha kapsayıcı bir zeminde konuşulur olur (Morris, Beghtol, Hirst, 2013, s. 154). *Sözcüksel bağlaşıklık* ile bir metnin tanziminin yanında bu *sözcük ağının* tespiti ile metnin içeriği, mesajı, konu ve alt konuları, yazarın üslubu hakkında da bilgi sahibi olunacağı düşünülür (Dilidüzgün, 2008, s. 74). Metinde belli bir sıklığı olan ve aynı çağrışım alanına sahip kelimelerin birer *sözcüksel bağlaşıklık* birimi olabilmesi, metindeki bilgi akışına doğrudan etki ediyor olmasına bağlıdır. Buna göre aralarında sistematik bir bağdan bahsedilemese bile yazarın metinde sunduğu bağlam ile anlamsal bir ilişki kurularak bir arada kullanılan kelimeler de birer *sözcüksel bağlaşıklık* unsuru olarak değerlendirilir (Stotsky, 1983, s. 438, 439).

Dilbilimsel analizde *sözcüksel bağlaşıklığa* yönelik yaklaşımların tümü, Halliday ve Hasan'ın *sözcüksel anlamın sürekliliği* şeklindeki temel fikrine dayanmaktadır. Bu doğrultuda *metin dil bilimi* ile ilgili Türkiye'de yapılan çalışmalarda, Halliday ve Hasan ile Beaugrande ve Dressler gibi araştırmacıların tasniflerinden istifade edilmiş, Türkçenin yapısına uygun birtakım değişikliklere gidilmiştir. Halliday ve Hasan, *Cohesion in English*'te *sözcüksel bağlaşıklığı* iki alt başlıkta inceler: *tekrarlar* (reiteration) ve *eşdizimlilik* (collocation). *Tekrarlar*; *aynı kelimenin tekrarı* (the same word), *eş veya yakın anlamlı kelimelerin tekrarı* (a synonym or near-synonym), *kelimenin üst anlamlısının tekrarı* (a süper ordinate), *genel anlamlı bir kelimenin tekrarı* (a general word) başlıklarından oluşur

¹ *Lexical Cohesion* kavramı, Türkçe çalışmalarda muhtelif adlarla anılmıştır. Subaşı Uzun, *cohesion* kavramı için *Orhon Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı* adlı eserinde *bağdaşıklık* adlandırmasını tercih etmiş fakat 2007'de Keçik ile birlikte hazırladığı *Türkçe Sözlü ve Yazılı Anlatım* adlı çalışmada *sözlüksel bağdaşıklık* yerine *sözcüksel bağlaşıklık* terimini kullanmıştır (Keçik, İ.; Uzun, L. S. 2007, s. 30-33). Karabağ ve İşsever (1996, s. 232), *sözlüksel bağdaşıklık* kavramını; Coşkun (2005, s. 140) ve Balyemez (2011, s. 223), *kelime bağdaşıklığı* terimini tercih etmişlerdir. *Kelime bağdaşıklığı* adlandırması ile konuyu açıklayan Balyemez, metnin oluşumunda kelimelerin sözlükteki anlamlarının değil metin bağlamındaki anlamlarının önemli olması sebebiyle bu adlandırmayı tercih ettiğini ifade eder (Balyemez, 2011, s. 223). Parlak ise *Biçimsel Sözlüksel Bağdaşıklık* başlığının altında *Sözcük İlişkileri ve Sözcüksel Bağdaşıklık* tanımlaması ile konuyu ele alır (Parlak, 2009, s. 148).

(Halliday ve Hasan, 1976, s. 279). *Eşdizimlilik* (collocation), -her sözcüğün bir ilgi ile bağlandığı sözcük ve sözcük kümesi-, bağlaşıklık yapının inşasında etkili olduğu gibi *metnin türü, konusu, mesajının aktarımında da belirleyicidir* (Halliday ve Hasan, 1976, s. 279). *Bağlaşıklığa katkı veren unsurlar arasında sözcükler arası ilişkilere değinen Beaugrande ve Dressler, Introduction to Text Linguistic'te sözcüklerin yinelenmesi (recurrence), bir yapının aynı ya da benzer şekilde tekrarı (paralelism), bir ögeyi farklı sözcük türünde kullanma (partial recurrence), bir içeriğin farklı bir anlatım biçimiyle tekrarı (paraphrase) başlıklarını birer bağlaşıklık birimi olarak sunarlar* (Beaugrande, Dressler, 1981, s. 37)

İlgili konuda araştırmacıların tasnifleri de dikkate alındığında çalışmada, sözcüksel bağlaşıklık ile ilgili şu alt başlıklar belirlenmiştir: Sözcük, Sözcük Grubu, Cümlelerin Tekrarı; Aynı Çağrışım Alanına Ait Sözcüklerin Kullanımı (eş-yakın, karşıt anlamlı ve aynı kökten türemiş sözcüklerin kullanımı, aynı bilgi alanına ait sözcüklerin kullanımı ve kişisel çağrışımlar neticesinde bir araya gelmiş sözcüklerin kullanımı).

Nar Ağacı'nın anlamsal bir yapı olarak tezahüründe etkili tekrar ve çağrışım ilişkisi ile bir araya gelmiş kelimeler arasındaki anlam bağının anlatımı, sözcüksel bağlaşıklık unsurlarının metnin bağlaşıklık yapısındaki gücünü daha anlaşılır kılacaktır. Kelimeler arasında bağların kurulması, onların sahip olduğu anlamsal yükün de anlaşılmasını sağlayacak, böylece yazar da tanımlanabilir olacaktır. Bu çerçevede tasnifteki her bir başlık açıklanıp eserden alınmış ilgili örneklerle desteklenmiştir.

1.1. Aynı Sözcük, Sözcük Öbeği, Cümlelerin Tekrarı

Metni inşa eden unsurlar arasında bağlantının kurulabilmesinin yollarından biri olan *tekrarlar*, metinde konu sürekliliğinin, akıcı bir anlatımın sağlanmasında başvurulan bir *bağlaşıklık* aracıdır (Torusdağ ve Aydın; 2020, s. 69). *Bir sözcüğün, sözcük öbeğinin ya da bir cümlelerin metinde tekrarı, onları bağlaşıklık yapıya hizmet eden unsurlardan biri yapar. Günlük yaşantıyı gözler önüne seren kalıp sözler, bireylerin birbiriyle olan iletişimini hem kolaylaştırır hem de hızlandırır* (Şahin ve Kayhan, 2023, s. 70). Özellikle sözlü anlatıma has bir durum denebilecek, ifadelerin kısa süreli olması, yazılı anlatımda olmayan, metnin hızlı kaybı, bu tür anlatımlarda *tekrarı* daha çok tercih edilen bir unsur yapar. Öte yandan metnin inşasında başvurulan tercihlerin artması ile *tekrarlar*, daha sınırlı bir hâl alır (Beaugrande, Dressler, 1981). Edebî eserlere estetik bir değer katmak, anlam ve kavramları pekiştirmek gibi işlevlerinin yanında (Özünü, 1987, s. 44) *tekrarlar*, söylenip yazılanların dinleyen ve okuyanın belleğinde yer etmesini sağlar (Aksan, 2003, s. 114). Cümleden büyük birimlerin inşasında belirleyici unsurlardan biri olarak değerlendirdiği *tekrarları* Üstünova; tam tekrar, eksik tekrar, sıfır tekrar ve ters tekrar olmak üzere dört farklı başlıkta inceler (Üstünova, 1998, s. 119).

Metin bağlamında bir anlam etrafında bir araya gelip *tekrar* edilen kelimeler, genel bir adın etrafında birleşebilir. *Nar Ağacı'nda yol, yolculuk, ateş, su, zaman, rüya, savaş kavramları ve onlarla ilişkili kelimeler, kahraman ve şehir isimleri tekrar edilen kelimelerdir.*

Yol, yolcu, yol al-, yolculuk, yorgun, yorgunluk, yürü-, uğra-, dön-, tırman-, git-, muhacir, muhacirlik, kabile, kervan, otel, şoför, misafir, tren, deve, vapur, gemi, adres; çay, çayhane; çözü, yük, seferberlik, ateş, alev, çöl, yak-, yan-, yangın, sıcak; rüya; zaman, fotoğraf, halı; su, ırmak, deniz, göl, havuz, Karadeniz; savaş, asker, ölü, ölüm, aşk, gölge, toprak; fırtına, rüzgâr, gök, ses, ışık, renk, koku; Trabzon, İstanbul, Tebriz, Batum, Tiflis, Bakü, Yezd, Taht-ı Süleyman, İsfahan, Şiraz; Settarhan, Zehra, Büyükhaniım, Azam, Sofya, Piruz, Hacıbey.

1.2. Aynı Çağrışım Alanına Ait Sözcüklerin Kullanımı

Tekrar (reiteration) dışındaki diğer sözcüksel bağlaşıklık unsurları Türkçe çalışmalarda çeşitli adlarla anılmaktadır. *Collocation* kavramı, kimi araştırmacılar tarafından eş dizimlilik, aynı kavram alanından kelime kullanma, aynı çağrışım alanından kelime kullanma başlıklarıyla ele alınırken kimi araştırmacılar ise eş dizimlilik ve aynı kavram alanından kelime kullanma ifadelerini aynı başlıkta buluşturmışlardır. Subaşı Uzun (1995, s. 64) ve Parlak (2009, s. 202), Halliday ve Hasan'da *collocation* kavramıyla karşılanan ve Türkçeye kimi kaynaklarda eş dizimlilik şeklinde çevrilen sözcüksel bağlaşıklık başlığını, aynı kavram alanından sözcüklerin kullanımı şeklinde vermişlerdir.²

Bu çalışmada *collocation* kavramı, birçok kelime ilişkisini içine alan -eş, yakın, karşıt anlamlı kelimeler; aynı köke, aynı bilgi alanına sahip kelimeler arasındaki ilişki, kişisel çağrışımlarla bir araya gelmiş kelimeler arasındaki ilişki- aynı çağrışım alanına sahip kelimeler üst başlığında ele alınmıştır. Bir göstergenin bir başka göstergeyi çağrıştırması demek olan çağrışım, bir kavramı kurduğu ilişki ile diğer kavramlarla bir arada tutup komşu kavramlarla bir anlam alanı oluşturur (Karaağaç, 2013, s. 206). Teşekkül eden çağrışım alanının üyeleri arasındaki bağ, kavramlar arasındaki anlam ilişkilerinin gücü nispetinde yakından uzağa doğru gerçekleşir. *Harman* kelimesi ile karşılaşıldığında *buğday yığınları, döven, döveni çeken hayvan, onları güden insan* ve *sarı renginin zihinlerde uyanması; savaş* kelimesinin *silahlar, bombardımanlar, yaralılar, ölümler, yıkıntılar* kelimeleri ile bir arada sunulabilmesi kurulan anlam ilişkisi neticesinde ortaya çıkan çağrışım alanı ile ilgilidir (Aksan, 1999, s. 52).

1.2.1. Eş-Yakın, Karşıt Anlamlı Sözcüklerin Kullanımı

Eş-yakın, karşıt anlamlı kelimeler, metnin bütünlüğüne hizmet edip aynı amaç etrafında bir araya geldiğinde bir bağlaşıklık unsurudur.

Nar Ağacı'nda eş veya yakın anlamlı kelimeler de bağlaşıklığı destekleyen unsurlar arasındadır. *Yolcu, seyyah; yola çıkmak, yola dizilmek, yola düşmek, yola girmek, yola koyulmak, yola revan olmak; yolculuk, seyahat; kılavuz, rehber; istikamet, güzergâh, rota; ateş, alaz, yalım, har; savaş, harp; ceset, ölü; öfke, nefret* gibi.

Ateş, su; öfke, nefret-af, merhamet; akıl-gönül gibi kelimeler de karşıtlık ilişkisi içinde metnin bağlaşıklık yapısına hizmet eder.

1.2.2. Aynı Kökten Türetilmiş Sözcüklerin Kullanımı

Aynı kökten türetilmiş kelimelerin metnin konusuna katkı sağlayacak şekilde bir sözcük kümesinin üyesi olup kullanılması bağlaşıklık yapıya katkı sağlar.

Nar Ağacı'nda aynı kökten türeyip metnin bütünlüğüne katkı sağlayan kelimeler şu şekilde örneklendirilebilir: *Çay, çaycı, çaydanlık; yol, yolcu, yolculuk; yorgun, yorgunluk; yürü-, yürüt-, yürün-, yürüme, yürüme, yürüyüş; muhacir, muhacirlik; yak-, yakıl-, yakıcı, yakma, yakmak, yan-, yanma, yanmak, yanık, yangın; tutuş-, tutuştur-; kavr-, kavrul-, kavruk, kavurucu; sıcak, sıcaklık; ölü, ölüm.*

² Coşkun (2005) ve Başusta (2009), aynı kavram alanından kelime kullanımı ile eş dizimlilik kavramlarını birlikte kullanmışlardır. Balyemez (2011), aynı kavram alanından kelime kullanımı adlandırmasını eksik, eş dizimliliği ise yanlış bulur. Yerlerine *kavram alanı* ifadesini de içeren bir terim olarak tanımladığı aynı çağrışım alanından kelime kullanma ifadesini önerir. *Collocations*, Güllü (1994), *birliktelilik* (eş dizimlilik); Özyıldırım (1999), Karataş (2008), eş dizimlilik; Taşıgüzel (2004), eş dizimlilik/eş dizimsel örüntüleme; Adalar (2005), eş dizimlilik; Dilidüzgün (2008) ise eş dizimsel örüntüleme başlığıyla ele almıştır.

1.2.3. Aynı Bilgi Alanına Ait Sözcüklerin Kullanımı

Zihnin benzer ve farklı nesnelere tasnif edip genel bir başlık altında depolama gücünün anlaşılması (Aksan, 1999, s. 40), dilin kullanım ve işleyişinin kavranmasına yardımcı olur. Metinlerde de *aynı bilgi alanına* ait kelimelerin bir konu etrafında bir arada kullanılması *sözcüksel bağlılık* ile ilgilidir. Bağlamın sunduğu çerçevede çeşitli anlam ilgileri ile bir araya gelmiş, *aynı bilgi alanına ait kelimeler*, metnin bütünlüğünün kurulmasına hizmet eder. Bu kümeyi oluşturan kelimeler arasındaki bağ; *parça-parça ilişkisi*, *parça-bütün*; *aynı dizinin üyesi kelimeler arasındaki düzenli ilişki*, *sistemik anlamsal bir ilgiyle birbirlerine bağlanmalarına rağmen kapsayıcı bir anlam ilgisi sayesinde birlikte düşünülebilen kelimeler arasındaki ilişki* ya da *genel bir sınıfın üyeleri arasında olan bir üst-alt anlam ilişkisi* şeklinde gerçekleşebilir.

Aynı bilgi alanına ait kelime kadrosu *Nar Ağacı*'nın *bağlılık* bir yapı kazanmasında, metnin anlam bütünlüğünün tesisinde etkili olmuştur.

Yol, *yolcu*, *yolculuk*, *yol almak*, *yol görünmek*, *yol göstermek*, *yol zamanı*, *yolun sonu*, *yol arkadaşı*, *yol duası*, *adres*, *yorgunluk*, *git-*, *yürü-*, *uğra-*, *dön-*, *kılavuz*, *rehber*, *kafile*, *kervan*, *kervansaray*, *kervancı*, *kervanbaşı*, *otel*, *han*, *hancı*, *istasyon*, *liman*, *yük*, *istikamet*, *güzergâh*, *rota*, *harita*, *menzil*, *işaret taşı*, *mesafe*, *kapı*, *eşik*; *şoför*, *misafir*, *seyyah*, *tren*, *kayık*, *kelek*, *vapur*, *deve*, *gemi*; *hastane*, *hasta*.

Çay, *çayhane*, *çaycı*, *çaydanlık*, *çayevi*, *çay ilâhisi*.

Toprak, *dağ*, *taş*, *çöl*.

Hava, *fırtına*, *rüzgâr*, *gök*, *bulut*, *renk*, *koku*, *ses*, *mevsim*, *iklim*.

Su, *ırmak*, *akarsu*, *deniz*, *göl*, *havuz*, *sel*, *dere*, *çay* (*Harşit Çayı*), *Karadeniz*, *yağmur*.

Ateş, *ateşdan*, *Ateşgâh*, *Zerdüştî*, *Zerdüşt*, *Mecusî*, *Ateşperest*; *cehennem*, *sıcak*, *alev*, *ışık*, *parıltı*, *yak-*, *yan-*.

Savaş, 87. *Alay*, 93 *Harbi*, *Balkan Harbi*, *I. Cihan Harbi*, *Rumeli Muhacirleri*, *Balkan Muhacirleri*, *Trabzon Muhacirleri*, *seferberlik*, *ordu*, *alay*, *tabur*, *asker*, *üniformalı*, *kılıç*, *subay*, *komutan*, *esir*, *cephe*, *işgal*, *ölü*, *ölüm*, *ceset*, *mezar*, *mezarlık*, *mezar taşı*.

An; *zaman*, *zamansızlık*, *zaman makinesi*, *zaman seyyahları*, *cennet zamanı*, *zamanda geri gitmek*.

1.2.4. Kişisel Çağrışımlara Dayalı Sözcüksel Bağlılık Unsurları

Kelimelerin sözlükte yer alıp ortak olarak kullanılan anlamlarının yanında kişisel çağrışım alanlarından da bahsetmek gerekir (Karaağaç, 2012, 596). Sözlükte sıralanan anlamlarından her biri, genel dil kullanıcısının hafızalarında yer alan kelimenin *potansiyel anlamı*, sözlükteki anlamlardan birinin bağlama göre gerçekleşmesi ise *kullanım anlamı* olarak tanımlanır.³ Bir kelimenin *kullanım anlamı*, ancak kelimenin diğer kelime, cümle ve paragrafla ilişkisi sonucunda ortaya çıkar. Sözlükte *yer alan kelimeler arasındaki bağıntılar*, *cümle düzlemindeki bağıntılar*, *metin düzlemindeki bağıntılar* ve *dış bağıntılar*⁴ bu anlamın oluşmasını sağlayan bağıntı çeşitleridir. Kelime ve cümle düzeyinde kalan bağıntılar, metin düzeyinde değerlendirilmediği sürece metin bağlamındaki anlamlarının anlaşılması mümkün olmaz. Her kelimenin anlam yükünün doğru anlaşılması, kelime ve cümle düzeyindeki bağıntıları da kapsayan, *metin içi* ve *metin dışı bağlamın* da etkili

³ Filizok, R. Edebî Eserlerde Figürler Düzlemi ve Derin Yapı. <https://www.ege-edebiyat.org/wp/?p=1340> [Erişim Tarihi: 30.06.2023].

⁴ Filizok, R. Anlam Bağıntılarından Doğar. <https://www.ege-edebiyat.org/wp/?p=637> [Erişim Tarihi: 30.06.2023].

olduğu ilişkiler ağına sahip metin düzlemi ile mümkün olur. Bu sebeple kelime ve cümleleri metinden bağımsız bir şekilde incelemenin anlam analizi açısından bir değeri olmayacak, kelimeler, ancak metinde oluşturdukları alan içinde değerlendirildiğinde anlaşılabilirler.⁵

Kelimelerin sözlükteki karşılıklarından hareketle kurulan belli anlam ilişkileri bir kavramın hangi kavram ya da kavramlarla ilişkili olduğuna dair bir çerçeve çizer. Fakat bu sınırları aşip aralarında herhangi bir anlam ilişkisi kurulamayan kavramları bir araya getirebilen, bağlam ve kişisel çağrışımlar aracılığıyla kimi kelimelere yüklenen anlamlar, kelimelerin sözlükteki potansiyel anlamlarından farklı olabilir. Dil, zihinde yer alan bir etiketler mecmuası olmadığından (Weisgerber, 1968, s. 5) aynı dilin konuşurları, zihinlerinde dile dair ortak bir şemaya sahip olsalar da deneyimleri sonucu kendi özgün şemalarını, kavram ağlarını oluşturabilir (Dilidüzgün, 2008, s. 79). Kelimeler, potansiyel anlamlarının yanında bilgi ve deneyim ile şekillenen bir yaşam alanıyla zihinde yer eder (Çolak Bostancı, 2008, s. 7) ve “her dönem, her bağımsız yazar, kendi bireyselliğini diline yerleştirmekten sakınmadığından farkında olmadan sözcüğe ayrı bir şey ekler ya da onu değiştirir” (Akarsu, 1998, s. 63). Bireyin yaşantısı sonucu yeniden anlamlandırıp çağrışım alanının bir parçası kıldığı bu tür kelimelerin metne hâkim olmayan biri tarafından anlaşılıp bir arada düşünülmesi veya metin bağlamının dışında birbirleriyle anlamsal bir ilişkinin kurulabilmesi mümkün değildir.

Nar Ağacı'nda dil kullanıcısının kişisel çağrışımları doğrultusunda anlamı gelişen, metnin bütünlüğüne, konu ve mesajının şekillenmesine yardımcı olan kelimeler şunlardır: *Yol, yolcu, kapı, ölü, ölüm, çay, seferberlik, ateş, savaş, aşk, âşık, su, ırmak, gölge, rüya, zaman-an, fotoğraf, taş, toprak, dağ, çöl, hava, ışık, mavi, sarı, Doğu, İstanbul, Trabzon, Tebriz.*

2. *Nar Ağacı* ve Metin Kurucu Sözcüklerin Sözlüğü

Nar Ağacı'nda bir uyum içerisinde çeşitli anlam ilişkileri ile birbirlerini tamamlayıp konu ve mesajının şekillenmesine katkı sunan kelime kadrosu, temel *bağlaşıklık* öğelerinden biri olmuştur. Kelimelerin metin düzeyinde yüklendiği yeni anlamlar, genel sözlük bilgisinin dışında metne özgü anlamların doğabileceğini, farklı kelimelerle yeni ilişkilerin kurulabileceğini gösterir. Metinde kapsayıcı, çatı kelimelere bağlı kelime kümeleri, bir konu etrafında birleşip iletinin aktarılmasına yardımcı olur.

Nar Ağacı'nda *toprak, hava, su, ateş* kelimeleri ekseninde temellenen ve ilişkili kelimeler vasıtasıyla genişleyen *kurucu kelime kadrosu* doğrultusunda *Yol/Yolcu, Kapı, Ölüm/Ölü, Çay, Ateş, Aşk, Savaş, Su, Irmak, Gölge, Rüya, Zaman/An, Fotoğraf, Halı, Toprak, Dağ, Taş, Çöl, Hava, Işık, Mavi, Sarı, Doğu, Trabzon, İstanbul, Tebriz* kelimeleri tanımlanmış, böylece zikredilen kelimelerden mürekkep yazara ait bir *sözlük* oluşturulmuştur. Sözlükteki tanımlamalar ve ilgili açıklamaların verilmesinde kelimeler arasındaki ilişkinin anlaşılabilmesi adına alfabetik bir düzen takip edilmemiştir.⁶

2.1. Yol/Yolcu

Yol; ömür içinde gidilen, gelinen, bu yüzden tekerrürü içinde taşıyan, ancak bazen dönüşü olmayan, güzergâhı belli, menziline yönelmiş, bir başı ve sonu olan, bir ışık huzmesinden ibaret zamanda, mekânda, mazide, gelecekte gerçekleştirilebilecek hep aynı, azaplı, zor ve sıkıntılı, zorunlu bir süreçtir. Yol; geçmişle kurulan bir bağ, hayattır.

⁵ Filizok, R. Edebî Eserlerde Figürler Düzlemi ve Derin Yapı. <https://www.ege.edebiyat.org/wp/?p=1340> [Erişim Tarihi: 30.06.2023].

⁶ Bu bölüme ait alt başlıklarda ilk olarak *sözlüğün* üyesi her bir kelimenin tanımı verilmiş, sonrasında bahsi geçen dil biriminin anlamının şekillenmesinde belirleyici kelime kadrosu ile birlikte sunulmuştur.

Yolcu; giden, gelen, yönelen, ulaşan, seyyah, yola talip olan, eşlik eden, eşlik edilen, uğurlanan, yol gösterilen, arayan, çile çekendir. Yolcu, muhacirdir; tehciire uğrayan, hicret eden, seveke tabi tutulandır.

Bir *yol*, *yolculuk* romanı olan *Nar Ağacı*’nda *yol* ve *yolculuğa* dair kelimeler romana hâkim olan kelime kadrosunun başında yer alır. Roman kahramanlarından biri olan anlatıcının *yolculuğu*, içinde bulunduğu zaman diliminde Trabzon’dan başlar. Dedesi Settarhan’ın başaramadığını başarmak, *geri dönmek*, onun *yolculuğunu* tamamlamak için Trabzon’dan *yola koyulan* anlatıcı için *yolun sonu*, *menzil* Taht-ı Süleyman’dır. Tebriz, İsfahan, Şiraz, Yezd, Tiflis, Batum, Bakü onun bu *yolculuktaki* diğer *duraklarıdır*. Ayrıca anlatıcının *gölge ben* olarak *fotoğraflar* üzerinden bir rüya hâliyle maziye yaptığı *yolculuklarda* Settarhan, Zehra, Büyükhanım, İsmail ve romanın diğer kahramanları tanınır, *yolculuklarına* tanık olunur. Onlar da hep *yoldadır*. Settarhan; Tebriz, Yezd, Batum, Tiflis, Bakü arasında halı ticareti yapan bir tüccardır. Büyükhanım ve Zehra, *muhacirlikte* çileli bir *yolculuğun yolcularıdır*. Sağ bacağı kasığından itibaren kesilmiş, 93 Harbi gazisi Hacıbey’in tahta bacağı ona amansız bir *yolculuktan* kalmıştır. Bir Ermeni, Büyükhanım’ın komşusu Siranuş, *tehcirle* yola çıkanlardandır. *Gülcemal* vapuru ile Balkan Harbi’ne katılacak gönüllülerden biri de Zehra’nın ağabeyi İsmail’dir. İsmail’in *Gülcemal* ile Trabzon’dan ayrılışı, bir başka *yolculuk* hikâyesidir.

Fotoğraflar üzerinden maziye gidişlerde okuyucunun tanıdığı, anlatıcının dedesi Settarhan; Tebriz, Gence, Bakü, Karabağ, Likap, Erdebil, Urumiye, Kazvin, Gilan, Kuba, Şamahu gibi şehirleri yılın neredeyse yarısında dolaşarak geçiren bir *tacir*, bir *seyyah*tir. Bolşevik İhtilali olduğunda Batum’da olan Settarhan, buradan Trabzon’a kaçmış, böylece ona Tebriz’in Taht-ı Süleyman’ın kapıları tamamen kapanmış, bir daha geri dönememiştir. İstanbul’a gitme hayali ile hayata tutunan Settarhan için bu, bir başka *yol* ve *yolculuğun* hayalidir.

Maziye yapılan *yolculuklarda* da bir başka *yol* haberi *muhacirliktir*. Harb-i Umumi ile Kafkas cephesi Trabzon’a kadar genişlemiş, Rus ordusu şehre dayanmıştır. Trabzon halkının şehri boşaltması için çağrılar yapılmaktadır. Romanın kahramanlarından Büyükhanım ve Zehra’nın *yolculuğu* böyle başlar. Anlatıcı; Büyükhanım ve Zehra’nın bu zor *yolculuğunda* onlarla birlikte olacak, bütün *yolu* birlikte kat edecektir.

“*Muhacirlik var, emir çıktı. Vali Cemal Azmi Bey şehir merkezini Ordu’ya taşıyor.*” (s. 271).

Haziran 1915, Trabzon Ermenileri ile ilgili bir başka *yol hikâyesidir*. Trabzon Ermenileri, I. Dünya Savaşı sürerken Zor ve Musul’a gönderilirler. Büyükhanım ve Zehraların komşusu Siranuş, eşi kumaş tüccarı Aramyüs Efendi *tehcir* ile *yola* çıkanlar arasındadırlar. Metinde *tehcir* ve *yürümek* kelimeleri *aynı çağrışım alanının* içindedir ve *tehcir* uzun bir *yürüyüş*, *yürümek*, *yarı ölüm* demektir.

“*‘Büyükhanım’ dedi, ‘Biliyorsun bizi yarın götürecekler. Çıkan kanundan haberin var. Bu yollarda neler olduğunu duyuyoruz az çok. Duymasak bile tahmin etmek zor değildir. Hiçbir şey olmasa bile yol bu, yürümek bile yarı ölüm demektir.’ Sustu. Yutkundu. Sonra devam etti. ‘Musul neresidir, Zor neresidir bilmem. Adını bile işitmediğim çöllere gidecekmiz.’*” (s. 278).

Muhacirlik ile Trabzon’dan batıya doğru hareket eden *göç kafilesinin yolcuları*, daha çok kadın, çocuk, ihtiyar, hasta ve sakat erkeklerden oluşur. Bu zorunlu *yolculuğa* çıkanları *fırtına*, *Harşit Çayı*, *sıtma*, *tifüs*, *çamur* gibi çeşitli engeller karşılar. *Muhacirler* de *tehcire* uğrayanlar da *yol* ile ağır bir *yükü* omuzlamışlar, *acı* çekmişlerdir.

“Siranus’u düşündü Büyükhanım. Acaba o da gördükleri, yaşadıkları karşısında cinnet getiren kadınlar kafilesine karışmış mıydı çoktan? Yoksa akla hayale sığmayacak uzunlukta bir yolu, altından kalkılamayacak ağırlıkta bir yükü sırtlanmış olduğu halde hâlâ adımlamaya mı çalışıyordu? Biri muhacir veznindendi yolculuklarının diğeri tehcir, ikisinin de kökünde acı vardı ve cümleleri, dağların sırtında ters istikamette ilerleyen birer çizgiydi.” (s. 307).

Anlatıcının Büyükhanım, Zehra, Yıldırım, Anuş, Masal ile Trabzon’dan çıktığı yolculuğun menzil-i maksudu İstanbul’dur. Harşit Çayı’nın kıyısından Remziye’nin oğlu Hasan’ın da katıldığı bu küçük kafilenin yolculuğu, Trabzon’dan yola çıktıktan üç ay sonra, vardıkları Samsun’dan hareket edecek Reşadiye vapuru ile İstanbul’da tamamlanacaktır. Trabzon’un işgalden kurtuluşu, Rusların yerini dolduran Rum ve Ermeni çetecilerinden şehrin temizlenmesiyle muhacirlerin, Büyükhanımların, Trabzon’a dönüşleri yeni bir yolculuk hikâyesidir. Büyükhanım ve onun küçük kafilesinin, Trabzon’dan çıktıkları zahmetli, çile dolu yolculukta, daha sonra Trabzon’a dönüşlerinde onlara eşlik eden anlatıcı, bütün yolları onlarla adım adım yürür. O da onlarla yorgun düşer.

“Bütün bu yolları, sırtımda taşınamayacak bir yükün ağırlığıyla ben de adım adım yürümüştüm. Benim de Harşit kıyısında, Ordu çıkışında kopmuştu kıyametim.” (s. 320).

Yol, çiledir. Acılarla doludur. Ancak çile, insanı hatırlanır kılar. İnsan yolda olgunlaşır, ezilir, büzülür, tamam olur ve bunca sert sınava ancak kulun Allah’a olan aşkı katlanılabilir kılar. Bu yolun sonunda çember tamamlanacak insan olgunlaşacaktır. Büyükhanım, muhacirlik dönüşü değiştiğini fark eder.

“Dönüp geriye baktığımda, çıkıp indiği bu kadar acı dağından önce, ‘Ben böyle değildim’, bunu görebildi. Gördüğü doğru ama görmediği bir şey var, böyle olacağı bidayetden belliydi.

Bunca acı. Ebu Cehil bir dağ olsa, Büyükhanım’ın tırmanıp indiği ancak öyle bir dağ olabilirdi. Dudaklarında buruk bir tebessüm belirdi. Haberi yoktu kendisine neler olduğundan, nereden yola çıkıp nerelere vardığından. Lâkin bu çile olmasa Büyükhanım, ismi çoktan unutulmuş ancak sıfatıyla hatırlanan Sabire Hanım, eksik kalırdı.” (s. 498).

93 Harbî’nde Doğu Cephesi’nde Kars’tan Erzurum’a doğru çekilirken dağ, tepe, yağmur, çamur demeden günlerce yürüyen Osmanlı askerlerinden biri de Hacıbey’dir. Sağ bacağını böyle bir yolda yürüyerek kaybetmiştir. Bu sebeple tekrar yollara düşmek istemez ve muhacirlik zamanı Trabzon’da kalır. Çünkü muhacirlik, aynı zamanda yol demektir.

“Hacıbey aynı yolu tekrar yürümüş de geri dönmüş gibi bir yorgunluk hissetti. Mümkün değil, bir daha yürümeyi göze alamazdı ve onun için her yol aynı yol demektir.” (s. 286).

Trabzon’dan Balkan Harbî’ne katılmak isteyen gönüllüleri taşıyan, Gülcemal Vapuru’nun yolcularından biri de Zehra’nın kardeşi İsmail’dir. İsmail, gidip de dönemeyenlerdendir.

2.2. Kapı

Kapı; zaman ve mekân aştrın bir fotoğraf karesi; eşiğine bir adım bırakıldığında bir şehrin, ülkenin, iklimin, kelamın, yepyeni duyguların, aşkın, ümidin, azabın, başka dünyaların, yeni bir hayatın başlangıcı, onlara açılan bir yoldur.

Metinde temel kelime kadrosunun üyelerinden biri de kapıdır. Cennet kapısı, cehennem kapısı, tevbe kapısı, ümit kapısı, cümle kapısı, Doğu’nun kapısı, Kafkas Dağları’nın Karadeniz kapısı, Doğu’nun deniz kapısı, yedi kapılı şehir, Fatih kapısı, Mumhane Kapısı, Pazarkapı Mahallesi, Avrupa’nın kapısı, komşu kapısı, Türkiye kapısı, İran kapısı, sınır kapısı,

Kışlık Saray'ın kapısı, çayhane kapısı, göklerin kapısı, saltanatın kapısı, aşk kapısı, sohbet kapısı, çarşının kapısı, devlet kapısı, demir kapı, taş kapı, kelamın kapısı, Trabzon'un kapısı, gazaplı kapı, Piruz'un kapısı, sekiz kapılı ateş tapınağı.

Metinde *kapı* ile ilgili ifadeler bir başlangıcı, yolu ve yolculuğu çağrıştırır. Anlatıcı, Yasemen ile tanıştığında ona *o büyük yolun kapısı* açılır. Doğu'nun deniz kapısından başlayacak yolculuğun programı onunla yapılır. Henüz yolculuğun başlarında Erzurum'dan geçen anlatıcı bu şehrin ona Doğu'nun kapılarını çok önceleri açmış olduğunu fark eder. Anlatıcıya göre *sınır kapısında geçmek her zaman mucizevi bir tecrübedir. Komşu kapısı* Tebriz, aynı zamanda İran'ın kapısıdır. Fotoğraflar üzerinden başka zaman ve mekânlara giden anlatıcı Taht-ı Süleyman'da henüz yeni bir fotoğraf belirmeden bir eşiği geçmek üzere olduğunu hisseder. Eşik, anlatıcının yolculuklarında bir yolculuğun habercisi, açılan kapılara işaret eder. Göklerin kapısı açıldığında Settarhan'ın kalbinde artık yepyeni bir duygu vardır. Settarhan, Yezd'de Sessizlik Kulesi'ne çıkarken başka dünyaya ait yolun başında, ölüm sonrası ile yaşam tarafını birbirinden ayıran ağır demir kapı ile karşılaşır. Settarhan'a çay demlemeyi öğrenip çay ilahisini dinlediği Dağıstan Tekkesi'nde yeni bir kapı açılrsa da o bu yola meyletmez. Çay kelamın kapısını açar. Rusya'da ihtilal olduğunda Batum'dan kaçan Settarhan, sığınacağı yer Kafkas Dağları'nın Karadeniz kapısıdır. Settarhan'ın arkasından kapanan kapılara karşılık önünde açılan yeni bir yol vardır. Bu Yedi kapılı şehir'de Settarhan'a yeni bir hayatın kapısı açılır.

2.3. Ölü

Ölü, yaşam tarafından ölüm sonrasına geçmiş, yargılanacak ruhu bedenden ayrılınca geride kalan; kirli, olup bitene kayıtsız; geceye bırakılmadan bir an önce götürülmesi gereken; ayak ve el parmakları, çenesi ve burnu uzamış, rengi sararıp morarıp kokuşmaya başlamış, ürpertici bir parıltıya sahip aralık gözleriyle soğuk, yüzü kibleye dönük bumbuz bir ceset; upuzun, bir deri bir kemik kalmış kuru bedendir.

Romanda ölülerin tasvir edildiği cümleler ve ilgili kelime kadrosu metnin bütünlüğünü destekler niteliktedir. Resim derslerinden birinde Celil Hikmet'in yanında getirdiği Meşhur Ressamlar kitabının sayfalarını rastgele çeviren Zehra, Hans Holbein'in İsa'sı ile karşılaşır. Bu resimde ölümün morarttığı, kokuşmaya başlamış, kupkuru bir beden yaralar içinde upuzun yatmaktadır ve yarı açık kalmış gözlerinde camı bir bakış asılı kalmış, burnu da çenesi de uzamıştır. Metinde bir başka yerde halısını teslim etmek üzere Bahman Mansuri'nin Yezd'deki evine giden Settarhan, onu can vermek üzereyken görür. Bahman Mansuri'nin bu hâli Hans Holbein'in İsa'sından farksızdır. Bir deri bir kemik kalmış upuzun bir beden, ürpertici bir parıltı takılı kalmış yarı aralık gözler, rengi sararmış, çenesi ve burnu uzamış Settarhan'ın karşısındadır. Zehra ile İsmail'in eve dönerken Trabzon Meydan'ında gördüğü, bir ipin ucunda dönen ölü beden, yarı aralık gözlerinde donuk bir parıltı, sapsarı bir çehre, bir şey söyleyecekmiş de zaman bulamamış, söyleyeceği içinde kalmış bir ağza sahiptir. Balkan Harbi'ne gönüllü olarak katılan İsmail, Çatalca'da çatışmalar sürerken sıhhiye çadırında sırasını beklemektedir. Aynı esnada ayak ve el parmakları uzamış, burnu ve çenesi sivrilmiş, gözlerinde ürpertici bir parıltı, aralık ağzında sarı dişleriyle Rumeli'den dönen askerlerden biri muayene masasında yatmaktadır.

Romanda Büyükhanım'ın yüzünde ölüm sarısı Muhacirlik emrinin çıkması ile belirir. Muhacirlikte ateşlenen Zehra'nın yüzü ölüm sarısına yakın yeşil bir renk alır. Kafile, Zehra'nın başında bir ölünün başında bekler gibi beklerler. Tehcir kararını duyan Siranuş, Büyükhanım'ın kapısını çaldığında kapıyı açanlar, Siranuş'un ölüm sarısı sinmiş yüzünün renginden olan biteni anlarlar.

2.4. Ölüm

Ölüm, ancak aşk olunca hükmünü kaybeden; yaklaştığında insanı daha cesur kılan; birinin değerini hükümsüzleştirebileceği, zengin fakir, âlim cahil, şah geda demeden herkesi eşitleyen, aynı seviyeye, aynı çukura koyan; ayrılığın en güç anı.

Rusların Trabzon'u işgali ile Büyükhanım ve küçük kafilesinin çıktıkları zorunlu bir yolculuk olan muhacirlikte, Trabzon'da yaşayan Ermenilerin Sevk ve İskân Kanunu gereğince Zor ve Musul'a gönderildikleri *tehcirde*, *Gülcemal* ile yola çıkan Balkan gönüllülerinden Devlet-i Aliye'nin Rumeli adağı İsmail'in *yolculuğunda*, Settarhan'ın halısını teslim etmek için gittiği ölüm döşeginde yatan Bahman Mansurî'nin evinde, esir düşmüş Osmanlı askerlerinden nefesi tükenmişlerinin atıldığı Gence istasyonunda ölümle karşılaşılır.

2.5. Çay

Çay; uzun, zahmetli yolculuklara çıkanların, yol yorgunlarının, yaralıların, hastaların, tekkedeki sohbet ehlinin "şifa"sı; birbirlerini tanımayanların, birbirlerini ilk defa görmüşlerin aracı; yorgunluk gideren, şifa veren sohbet kapısıdır.

Nar Ağacı'nda çay ve çayla ilgili kelimeler (*çayhane*, *çayevi*, *çaycı*, *demlik*, *demle-*, *semaver*, *çay bardağı*, *çay tabağı*) *yol*, *yolcu*, *yolculuk* kavramlarını tamamlayan, onlarla anlamca ilişkili, aynı çağrışım alanının parçası olarak yer almaktadır. Ayrıca *çay* kelimesi metinde sözcüksel bağlaşıklık unsurları içerisinde madde başı olarak yer alan *ateş* ve *su* unsurlarının da ilişkili olduğu kelimeler arasında sıralanır.

Bir sohbetin kapısı aralanmak istendiğinde veya misafir ağırlandıktan sonra ikram edilen *çay*, aynı zamanda roman kahramanlarının *yolculuklarında* hastalıklarına *şifa* veren, *yorgunluklarını* giderendir. Anlatıcının Trabzon'dan Taht-ı Süleyman'a, fotoğraflar üzerinden maziye yaptığı yolculuklarda *çay* anlatıcının masasında, elindedir. *Çay* yolcuların içeceği. *Nar Ağacı'nda* maziye *yolculuklar*, bir fotoğraf karesine anlatıcının bakmasıyla başlar. Teneke hazine sandığındaki *Eski Ev*, *Taşhan* ve *Balkan Seferberliği Günü Meydan* fotoğrafları; Nizam'ın albümünden alınmış Sofya ve Settarhan'a ait fotoğraf, Yezd'de bir otel odasının duvarında asılı bir *çayhaneye* ait fotoğraf, maziye yapılan yolculukların hazırlayıcısıdır. Fotoğraflardaki *anlara* yolculuk başladığında anlatıcı adeta *yolculuğun* bir parçası olan *çayını* yanından eksik etmez. *Çay* hazırlar, *çay* döker, *çay* doldurur, *çay* demler, *çay* söyler. Hacıbey, muhacirlikte yola çıkacak olan Büyükhanım'a *Bir de mavi demliği, şu kalan çayı al. Yolda şifa olur*, der. Uzun, zahmetli muhacirlik yolunda ayva yapraklarından yapılan *çay*, *yolcuların* içini açar, *boğazını* gevşetir. Taht-ı Süleyman'a geldiğinde hastalanan Piruz'a Settarhan'ın annesi, şifalı bitkilerden *çay* yapar. Çatalca'dan İstanbul'a sevk edilen Balkan Harbi gönüllüsü İsmail, treni Sirkeci garında durduğunda *çaycı* neferlerin dağıttığı *çaydan* içer. İsmail'e göre bu *çay* dünyanın en büyük nimetidir. Dağistan Tekkesi'nde *çay*, *şifa*; *semaver*, *şifa-saz*dır. Settarhan, tekkede *semaveri* kaynatıp *çay* demlemeyi öğrenir, *şifaları* dağıtır. Tekkede tekke ehli için vazgeçilmez olan, zikre ve sohbe eşlik eden *çay* içilirken sohbetin bozulmaması için kaşık kullanılmaz, dervişler *Çay İlahisi*'ni söyler.

2.6. Ateş

Ateş, *dokunamı*, *yaklaşanı kendisine benzeten*, *çeken*; *saflığın*, *temizliğin*, *kirlenme ihtimali olmamanın simgesi*; *saygı duyulan*, *görülen*, *hissedilen ama dokunulamayan*, *bir kalıba sokulamayan*, *uzlaşlamayan ancak itaat edilen*, *yakan*, *yıkan*, *acıtandır*.

Anasır-ı Erbaa'nın unsurlarından biri olan *ateş*; *toprak*, *su*, *hava* unsurları ile metnin mesajının inşasında yer almış, aynı çağrışım alanına sahip diğer kelimelerle *-aşk*, *acı*, *öfke*,

Zerdüştlük- anlam alanını genişletmiştir. Böylece *ateş* ve *ateşe* dair kelimeler metnin bütünlüğüne katkı sağlayan sözcüksel bağlaşıklık unsurlarından biri olmuştur: *Ateş, alev, alaz, yalım, har, kül, çöl, yanardağ, lav, ateşdan, ateşgâh, Zerdüştî, Zerdüşt, Mecusî, Ateşperest, ateş tapınakları, yak-, yakıl-, yakıcı, yakma, yakmak, yan-, yanma, yanık, yangın, kızgın, kaour-, kaovrul-, kaovruk, kaovurucu, ateş ağacı, ateş ülkesi (Azerbaycan), ateş bahçesi, cehennem, cehennemî, sıcak, sıcaklık, ısın-, tutuş-, tutuştur-, kımızı, kızıl, nâr-ı cehennem, nâr-ı İbrahim, nâr-ı cüda, tüt-, şubatın yirmisi*⁷

Saflığın simgesi olan *ateş*, Zerdüştlükte kutsal kabul edilir. Metinde bir *ateş ülkesi* olan *her şeyin başladığı yer* Bakü'de, İsfahan'da, Settarhan'ın çocukluk ve gençliğinin geçtiği *yolun sonu* Taht-ı Süleyman'da bulunan *ateşgâhlar, yolculuğun durakları* arasındadır. Taht-ı Süleyman'da yaşayan, *Nar Ağacı'nın* kahramanı Settarhan, Bakü'deki *ateşgâhı* da Zerdüştler için önemli bir tapınak olan Yezd'deki *Sessizlik Kulesi*'ni de bir tacir olarak çıktığı *yolculuklarda* görür.

" 'Ahuramazda tek Tanrıdır ve ateş, bize onun kudretini ve temiz isimlerini hatırlatır sadece. Ateş saflığın, katıksız temizliğin, kirlenme ihtimali olmamanın simgesidir. Ona sadece saygı duyarız.' Biraz düşündü. 'Hristiyanların haçı gibi. Meselâ.' " (s. 181).

Metinde *ateş; aşk* ve *âşık* kelimeleri ile aynı çağrışım alanına sahip bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Roman kahramanları *Celil Hikmet, Zehra, Settarhan, Sofya, Âzam* ve *Piruz'un* duygularının ifadesinde *ateşe* başvurulur. Celil Hikmet, Zehra'ya âşık olduğunda *içinden ateş* geçer. Balkan Harbi gönüllüsü, İsmail gibi gidip de dönemeyenlerden biri olan Celil Hikmet'in çıktığı bu *yolda* Zehra'ya yazdığı mektubun cümleleri *ateştendir*. Settarhan ayrılırken arkasından onu izleyen Sofya, kendi kalbinden *ateşin kokusunu* alır. *Âşık* kahvelerinden birinde *âşık*, Settarhan'ın *ateşe bakışından aşka düşmüş* bir adam olduğunu anlar. Piruz, Azam'ı gördüğünde *kalbine kızgın bir demir çubuk saplanmış gibi* sarsılır. Başını tezgâhtan kaldıran Âzam, Piruz'u gördüğünde onu *yakan ateşte* kendi de *yanar*.

Ateş aynı zamanda bir *acının kaynağıdır*. Gidip de dönemeyen, Balkan Harbi gönüllüsü İsmail'in Kırık Kafiye'si onun *yangınını, ateşini* taşır ve bu defter Zehra'nın *elini yakar*. Sehend Dağı'nda Türk çetecileri ile karşılaşan Settarhan, bu adamların her birinin içine *bir ateş düştüğünü ve bu ateşin de ancak yaktığı yerden söndürülebileceğini* görür. *Hastalığı, ölümü, göçü, çileyi* içinde barındıran *savaş; yakan, yıkan, acı veren bir ateştir*.

2.7. Savaş

Savaş, kazananı olmayan, insanı canavarlaştıran, gidip de dönülemeyen; farklı milletlerden, coğrafyalardan, zamanlardan milyonlarca insanı acı içinde oradan oraya sürükleyen aç, biçare, sefil bırakan bir alevdir.

Metinde 93 *Harbi, Balkan Harbi* ve *I. Cihan Harbi'nde cephe* ve *cephe* gerisinde yaşananlar; *Rumeli Muhacirleri, Balkan Muhacirleri, Trabzon Muhacirleri, Tehcire uğrayanların yolculuklarında hastalık, yağmur, çamur, fırtına, ırmak* ve *açlıkla imtihanları, mücadeleleri* anlatılır.

Kafkas Cephesi Trabzon'a kadar genişleyip Rize, Of, Sürmene, Araklı, Arsin, Şana'dan sonra Trabzon da Ruslar tarafından işgal edildiğinde yaşlılar, kadınlar, çocuklar; *dere, ırmak, dağların aşıldığı, yağmur, fırtına, çamur; açlık, tifüs, sıtma; eşkıya* ile mücadele edilen *cinnet yolunun yolcusu* olurlar. *Muhacirlik* başlar.

⁷ *Cemre*, ilkbaharın gelişiyile önce *havada* daha sonra *su* ve *toprakta* oluşan *sıcaklık artışıdır* ve ilk *cemrenin düşüşü* "şubat'ın yirmisi"dir. *Şubat'ın yirmisi*, romanda iyi haberleri, güzel geleceği simgeler. *Şubat'ın yirmisinden sonra Erenköyü'ndeki evde üç gece üst üste hepsi de feraha dair rüyalar gördü Büyükhanım*. (Bekiroğlu, 2013, s. 485).

Hacıbey, 93 Harbi'nde Doğu Cephesi'nde bacağına kaybetmiştir. Kars'tan Erzurum'a çekilen orduya bitmeyen, bitti zannedilen yerde daha yeni başlayan, azaplı, bıktırıcı, insanın takatini tüketen, tükenmiş takatini sömüren, emen bir yürüyüş emredilmiştir.

Fotoğraflarla maziye yapılan yolculuklardan birinde Meydan'da çekilmiş bir fotoğrafla Balkan Harbi'nin başlamadığı bir dönemde Trabzon'a giden anlatıcı, bir seferberlik ilanı ile karşılaşır. *Seferberlik, memleketin maddî manevî bütün kuvvetini, yani askerî, ekonomik, psikolojik ve siyasî bütün güçlerini barış durumundan topyekûn savaş durumuna seferber etmesi, yola, yolculuğa, savaş durumuna geçmesidir. Balkan Harbi gönüllüsü olup Gülcemal ile Trabzon'dan hareket eden İsmail'in cephe yolculuğu tifüs, kolera; yağmur, çamur, fırtına; açlık ve yürüyüşten ibaret bir imtihana dönüşmüştür.*

2.8. Aşk, Âşık

Aşk, insanın kalbindeki tatlı çarpıntının sebebi, bir sarmaşık gibi sarışan arsız bir mutluluk; yaşam kaynağı, ölümün hükmünü kaldıran, bir cürmün başlangıcı, ihlaller mukaddimesi, hak iddiası; zamansız an, kelâmsız ışık; yolu, mezhebi, meşrebi belli hüküm; öncelik sonralık, sıra saygı, hak hukuk dinlemez, hesapsız yaşanan, yeterincesi olmayan, hudutsuz, temkinsiz, itidalsiz, tazmini imkânsız; var olduğu müddetçe tek biçimde, tek hacimde var olan; acısından, eleminden kaçarak sığılacak en uygun yer ancak bir savaş olan, nefretin izale aracı, yorumun ve aklın öldürebileceği, sirayet etmesi kaçınılmaz, kıskanç, anlatmak ihtiyacı duyulan sebepsiz, kokusu cennetten bir duygu;

Âşık, iki doğru, iki dünya, kalp ile akıl, duygu ile mantık arasında bir çıkar yol aramayan, kalp ile akıl arasında hangisini seçeceği hususunda bir yol ayrımında bulunmayan, kendini aşkın oluruna bırakan, başkaldıran, maşuka ulaşmadan ölmekten korkandır.

Trabzon Sultanisi öğretmenlerinden Celil Hikmet ve Zehra'nın aşkları Balkan Harbi'ne gönüllü katılan Celil Hikmet'in geri dönememesi ile son bulmuş, âşıklar birbirlerine kavuşamamıştır. Azam'a âşık olan Settarhan'ın hisleri, Azam'ın Piruz ile kaçmasıyla öfkeye dönüşür. Nar Ağacı'nda âşıkların akıl-gönül, af-merhamet, öfke-nefret ile mücadeleleri ateş ve su kavramları bağlamında okuyucuyla buluşturulur. Sofya'nın Settarhan'a olan hisleri de metinde işlenen bir başka aşk hikâyesidir. Zehra ve Settarhan, Trabzon'da yolları kesişen iki ırmak, metnin sonunda aşkla birleşirler. Aşk ve âşık kelimeleri çağrışım ilişkisi ile bağlandığı ateş ve su kelimeleri ile sözcüksel bağlaşıklık unsurları arasındadır.

"Nefret, aşkla boy ölçüşebilecek yegâne duyguydu ve ne kadar güzeldi. Nefret etmese, Settarhan oracıkta ölecekti ve nefreti de ancak aşk yok edebilirdi." (s. 370).

2.9. Su

Su, derin, ürkütücü, aldığı geri vermeyen, zaman zaman görüldüğü kadar munis olmayan, dibi görünmeyen, tehlikeli olduğu kadar şifa kaynağı; yangını, ateşi söndüren (insanı ferahlatan, rahatlatan) cana can katan, hayat verendir.

Nar Ağacı'nda su aynı zamanda göl, akarsu, ırmak, çay, dere, deniz, yağmur, gözyaşdır. *Su; berrak, duru, saf, altın kadar değerli; hayatın kaynağıdır. Yola çıkan herkes, bir su, çay, çeşme, havuz kenarında yorgunluğunu atar. Bununla birlikte siyah derinliği, ihtişamlı dehşeti ile ürperten, insanı kendisine çeken bir denizin, azgın karanlık bir suyun öfkesi hiçbir şeye benzemez, su; bulanık, durgun, derin göl hâliyle aldığı geri vermez. Taht-ı Süleyman'daki bulanık, yeşil, derin, ürkütücü, dibi görünmeyen göl, misafirleri için tehlikelidir. Muhacirlerin karşısına çıkan birçok engelden biri de suya dairdir. Harşit Çayı, yolcuların karşısına dikilir.*

"Bu, Osmanlı coğrafyasındaki en uzun, en geniş, en derin ırmak değilse de en hızlı, en haşın, en kuvvetli, en deli akan, en yol vermez olanlardan biriydi. İrmak bile değildi, adı çaydı bu yüzden ama büyük ve azgın ırmakların bütün tehlikelerine sahipti. Şöhreti kendisini yakından tanıyan, yolu kıyısına düşenlerce malûmdu ancak. Büyükhanım çarşafının eteklerini sıkarken Harşit'e baktı. Normal zamanlarda bile onca cana kıyan çay Nisan'la coşmuş, kabarmış; kış başında uysalca akan suyu şimdi yüz kat fazlasına ulaşmıştı. Dere iken ırmak olmuş, kabadayılığa kalkışmıştı. Harşit, öfkesi ağzında, yakacak can arıyordu." (s. 299).

Roman kahramanları su ile tanımlanır. İsmail derin ve uysal bir ırmak Zehra, duru bir su damlası nereye akacağını bilememiş, mecrainı kestiremeyen coşkun sular gibidir. Azam, sular gibi başını her taşa vurmaz, ateş gibi önüne geleni yakarak gideceği yere dosdoğru giderken Sehend, daha çocukluğundan itibaren cılız bir su gibi akar. Settarhan'ın su gibi yumuşak bir sesi vardır, Azam Piruz'la kaçtığı anda ise durgun su gibi kederlidir.

Yolla gelen sefaletin kiri pası, tozu toprağı; onca meşakkatin teri kanı, irini gözyaşı, ceset kokusu, yangın dumanı, çamuru, biti piresi, tifüsü kolerası, muhacirlerin üzerinden su ile temizlenir. Muhacirlik yolunda Büyükhanım ve kafilesi karşılara çıkan bir sıcak suda yıkanıp temizlenirler, şifa bulurlar. Su; temizleyici, şifa kaynağıdır. Bitkiler su ile canlanır. Korkan insana bir yudum su içirilir. İnsan su ile yaşayabilir, hayatta kalabilir.

2.10. İrmak

İrmak, dünya, dünyadaki her hayat, tek kaynaktan neşet eden ve tek kaynağa yönelen, aynı mecrada var olan; iki iken bir olması görülmeye değer sonsuz bir akış, bir rüyadır.

Büyükhanım ve Zehra'nın katıldığı Mesnevi dersinde İranlı Hafize Hanım'ın dünya ile ilgili açıklamalarına, Piruz ile Settarhan'ın İslamiyet ve Zerdüştlük hakkında yaptıkları sohbet, anlatıcının Tiflis'i gezerken Kura ve Aragoi ırmakları ile ilgili düşüncelerine bakıldığında ırmak kelimesinin metnin bütünündeki anlamsal değeri ve ait olduğu çağrışım alanı kavranabilir.

Her şey gölge diyerek Divan'daki bir beyti açıklayan İranlı Hafize Hanım, dünyayı bir ırmak olarak tanımlar. İnsanlar da bu ırmağa düşen gölgelerdir. Rüya nizamının hâkim olduğu dünyadaki benler sadece bu dünyaya düşen gölgelerden ibarettir ve aslında bu gölgeler de gölgeliğin dışındadır.

"Gülümsedi. Şu dünya âlem dedikleri gölgelikte, gerçek gerçek içinde; gölge gölge üstüneydi. Her şeyin, gelip geçici bir gölge olduğuna iman etti. Haklıydı Hazret-i Mevlâna, dünya bir ırmaktı, biz bu ırmaktan dışarıydık aslında ve ırmağa düşen sadece gölgemizdi. Bir ırmağın üstüne düşmüş gölgeleri bir bir seçti." (s. 497).

Yola çıkış gayesini ırmaklarının kaynağını bulmak şeklinde açıklayan anlatıcı, dede ve anneannesini kendisinin hayat bulabilmesi için birbirlerine doğru akmış iki ırmak olarak tanımlar.

"İki ırmak onlar. İkisinin de birleşip büyük bir ırmağa dönüşmeden önce ayrı ayrı akıp geldikleri kumullu yataklar, mecralar, kimyalar var. Benim var olmam için birbirine doğru akmış bu iki ırmağın birleştiği yerde milyonlarca ihtimal arasında mümkünlerden bir mümkünüm sadece ben. Öyleyse mümkünümün yola çıkış anını, ırmaklarımın kaynağını bulmam gerek. Dedemin bile başaramadığı şeyi başarmak yani; geri dönmek. Başlangıç noktasına ittiba etmek. Gitmek." (s. 14).

Piruz ve Settarhan Sessizlik Kulesi'nden döndüklerinde ölüm sonrası yapılanların yanında İslamiyet ve Zerdüştlük arasındaki benzerliklere dair de sohbet ederler. Buna göre

ezelden birbirlerini tanıyan ırmakların kaynağı birdir ve en sonunda aynı denize dökülürler. *Nar Ağacı*'nda Tebriz'in ırmağı Settarhan, Karadeniz'e ulaşmıştır.

"Tanrı bütün âlemlerin Tanrısıdır ve bütün gerçek dinler aynı bir Allah'ındır. Gerektiği kadar geriye gidebilersen bütün ırmakların aynı kaynaktan çıktığını, ortak bir mazide her şeyin aynı ortak başlangıca bağlandığını görebilirsin. Ama bunu yani bütün ırmakların aynı kaynaktan çıktığını görebilmek için bir hayli yükselmek gerekir."

"Sen bunu görebiliyor musun peki?"

"Her zaman değil ama zaman zaman."

"O zaman Settarhan, "Madem bunu görebiliyorsun" dedi yumuşacık bir sesle, "Bütün ırmakların sonunda aynı denize döküldüğünü de görmelisin. Güneş doğunca ateşin hükmü kalır mı? Onun ışığı bütün ateşlerin hükmünü iptal etmez mi?" (s. 179).

Anlatıcı, Tiflis'te Kura ve Aragoi ırmaklarının ne yaşanırsa nerelerden doğup nerelerden akmışlarsa hepsini arkalarında bırakarak birleşmelerini ve Hazar Denizi'nde dökülecekleri noktaya doğru ilerleyişini izler. Irmakların benzer buluşması *Nar Ağacı*'nın sonunda anlatıcının var edecek iki ırmağın Settarhan ve Zehra'nın birleşmesi ile gerçekleşir.

2.11. Gölge

Gölge, bir rüya ve bir oyunun sahnелendiği perdeden ibaret dünyadaki her şey, her suret; yaşadığı dönemin şuuruyla geçmişte bir yolculuğa çıkan, gören ama görünmeyen, konuşan fakat işitilmeyen, dokunan ama fark edilmeyen, var ve aynı zamanda yok olan, "zaman ötesi", kahramanlarını adım adım izleyen, onlarla "yola düşen" anlatıcı/yazardır.

Nar Ağacı, bütünüyle bir rüya nizamıyla inşa edilmiştir. Anlatıcının fotoğraflara her bakışı geçmişe yolculuğun habercisi olmuş, fotoğraflar vasıtasıyla Zehra, Büyükhanım ve dedesi Settarhan'a eşlik etmiştir. *Nar Ağacı*'nda ekseriyetle anlatıcı gölge bendir. Maziye yapılan seyahatlerde anlatıcı içinde bulunduğu zamandan uzaklaşarak fotoğraf karelerindeki donmuş anlara gitmiş, roman kahramanlarının yolculuklarına bir gölge olarak dâhil olmuştur. Rüya hâliyle geçmişe giden anlatıcının içinde bulunduğu ve gerçek olduğunu düşündüğü zamanın da bir rüya hâli olduğu, kendisini görebilen Yusuf ile karşılaşması, Yasemen ile buluşmak için Bakü'ye geldiğinde otelin korusunda bir gencin ona çarpması sonucu anlaşmıştır.

"Gülümsedi. Şu dünya âlem dedikleri gölgelikte, gerçek gerçek içinde; gölge gölge üstüneydi. Her şeyin, gelip geçici bir gölge olduğuna iman etti. Haklıydı Hazret-i Mevlâna, dünya bir ırmaktı, biz bu ırmaktan dışarıydık aslında ve ırmağa düşen sadece gölgemizdi. Bir ırmağın üstüne düşmüş gölgeleri bir bir seçti." (s. 497).

Dünya, bir perde, sahnелenen oyundaki her şey de birer surettir. Oyun bittiğinde perdeden de suretlerden de bir iz kalmayacaktır. Bu rüya ile şekillenmiş dünyada var olan her şey birer gölgedir. Asıl hayat ise bu rüya nizamı son bulup rüyadan uyanıldığında başlayacaktır.

2.12. Rüya

Rüya; sonsuz, yekpare, zamanın içinde bir aralık bir durak yeri olan "an"a yapılan yolculuk, gerçek zamandan kopuş, zamanın yarılması, tatlı bir kamaşma; kurguyla, gerçek, tarihle bugün, resimle hayat, düşünle hakikat arasında bir köprüdür.

Nar Ağacı'nda anlatıcının içinde bulunduğu zamandan uzaklaşarak her bir fotoğraf anına zaman ve mekân atlayarak yaptığı yolculuk, bir rüya hâliyle gerçekleşir. Bu yolculuklarda anlatıcı içinde bulunduğu zamanın şuuru ve kimliği ile seyahatlerini gerçekleştirir. Yolculuklarında şahit olduğu her şey var olan bilgileri sayesinde anlam

kazanır. Metinde *Yol Arkadaşım* ve *Son-ra* bölümlerinin dışında *Kitap* olarak adlandırılan 11 bölümde, anlatıcı *gölge ben* olarak Settarhan ve Zehra'nın *yolculuklarına* iştirak etmiştir.

"Bir de, Rusça konuşmuşlardı ve ben anlamıştım. Onları da dillerin bağlandığı ana kaynağın ortak diliyle mi anlamıştım? "Hadi ama!" dedim kendi kendime sonra. Bunca şeye hayret etmiyorsun da bir konuştuklarını anlamana mı hayret ediyorsun? Fotoğrafların dünyasına girerek zaman ve mekân atladığım bu rüya nizamında artık hiçbir şeyin gayrimümkününü kalmamıştı. Bıraktım düşünmeyi. Uykuya nasıl daldığımı hatırlamıyorum." (s. 263).

Metinde anlatıcının *rüya hâli* ile geçmişe yaptığı *yolculukların* yanında *Settarhan*, *Zehra*, *Büyükhanım*, *Azam* ve *İsmail'in* gördüğü yaşanmamış anlara dair bir haber, bir ipucu niteliğinde olan *rüyalardan* da bahsetmek gerekir. Anlatıcının *Azam'ı* tanınması, *Settarhan'ın* *Azam'a* olan duygularını öğrenmesi geceyi bir han odasında geçiren *Settarhan'ın rüyasına* sızmasıyla olur. *Azam*, *Settarhan'a* gördüğü bir *rüyadan* bahseder. *Balkan Harbi gönüllüsü İsmail*, *Gülcemal* ile yola çıktığında *Zehra* da *rüyasında* kendisini *İsmail* ile birlikte *fırtınalı bir denizde* giden gemide görür. *Kırık Kafiye'de rüyalarından* bahseden *İsmail rüyalarının rüya değil birer kâbus* olduğunu söyler. *Trabzon'da muhacirlik için göç emri çıkıp Büyük Hanım ve kafilesi yola koyuldukları gün*, evine dönüp son bir kez bakan *Büyükhanım*, henüz iki gün önce görmüş olduğu *rüyayı* düşünür. *Göçle İstanbul'da Saffetlere misafir olan Büyükhanım*, üç gece üst üste feraha kavuşmak ile ilgili *rüyalar* görür ve bir müddet sonra *Saffet Trabzon'un işgalden kurtulduğu müjdesini* verir. *Azam'ın Piruz'la kaçması sonrası ne yapacağına karar veremeyen Settarhan*, gördüğü *rüyayı yorumlatmak için Çiçek Hala'ya gider*. *Çiçek Hala, rüya tabirleri* ile tanınan biridir.

2.13. Zaman-An

Zaman, sonsuz ve yekpare, bitmeyen, geçen, giden, bir anda sıkışıp genişleyebilen; an, sonsuzda bir aralık, durak yeri; zihinde bir fotoğraftır.

Zaman ve *zaman* ile ilgili kelimeler sözcüksel bağlılığa katkı sağlayan kelime kadrosunun birer üyesidir. Metinde, *üst üste yığılmış zamanlarda* her şey, her *an* yaşanmaya devam etmekte anlatıcı, *zaman ve mekânı anın derinliğinde dondurup genişleten fotoğraflar* vasıtası ile *anın* bir parçası olabilmektedir. *Fotoğraflara hapsedilmiş anlarda* hayat yeniden başlamış, böylece *fotoğraflar* aracılığı anlatıcı mazide *yolculuklara* çıkılabilmektedir.

"Bu yüzden ırmaklarımı akıtırken her yere fotoğraflar üzerinden gittim ben. Zamanın üzerinde akmak için değil anın içinde durmak için."

"Anlıyorum ki zamanı ve mekânı bir anın derinliğinde dondurup genişleten, dürüp çeviren Taht-ı Süleyman'ım, 'kaybolmuş bir dünyanın canlı resimleri'ni gösteren fotoğraflar benim. Fotoğrafa bakınca zaman aşırıyım ben. Be'nin noktasındayım. Taht-ı Süleyman'ın saçak ucunda bir inci tanesiyim. Kalbin, aşkın ve şiirin zamanı olan cennet zamanındayım. Yani zamansızlıktayım." (s. 524).

Fotoğraf karelerindeki *anlara rüya hâli* ile seyahat eden anlatıcı, bu *yolculuklarda* *Balkan Harbi* ve *I. Dünya Savaşı'nın* kahramanların yaşadığı coğrafyadaki etkilerine, *Settarhan'ın*, *Büyükhanım* ve *Zehra'nın* hikâyelerine şahitlik eder. *Yolculuklarında* anlatıcı, *kimlik* ve *şuurunu* o *ana taşımış*, bir *zaman seyyahı*, *zaman ötesi görünmeyen bir varlıktır*. *Teneke kutudan alınan her bir fotoğraf*, roman kahramanlarının hayatlarına açılan bir *kapı*; romandaki bölümler, *fotoğraflara hapsedilmiş anların* genişletilmiş, çözülmüş hâlleridir.

2.14. Fotoğraf-Halı

Fotoğraf, bakıldığında insanı "zaman aşırı" kılan, "kalbin, aşkın, şiirin, cennet zamanına, zamansızlık"a bir kapı açan, üst üste yığılmış bütün zamanlarda, her şey, her an sürekli yaşanmaya devam ederken "an"ların donmuş şekillerini barındıran kartonlardır. Tekraren; her fotoğraf bir an'dır.

Halılar, sürüp giden yekpare zamanda sonsuzluğun tasvir edildiği birer an, desenler (insan) ise bu sonsuzlukta "bir süreliğine" bu kusurlu dünyaya uğrayandır; halıdaki her desen, bir "an"ın fotoğrafıdır.

Anlatıcının fotoğraflara bakıp zamanda geri gidişlerle yapılan seyahatlerinde, fotoğraf karelerine hapsolmuş anlardaki hayat, canlanmış, bir film karesinin devam tuşuna basılmış gibi kaldığı yerden devam etmiştir. Böylece anlatıcı, Zehra ve Settarhan'ın uzun, çileli yolculuklarında onlara eşlik etmiş, yaşadıklarına şahitlik etmiştir.

Romanda maziye yapılan yolculuklar, zamanı kestirilemeyen Meydan'ın çok kalabalık bir gününde çekilmiş bir fotoğrafla başlar (s. 27, s. 42). Teneke hazine sandığından çıkan ikinci fotoğraf anlatıcının anneannesinin baba evi olan Eski Ev fotoğrafıdır (s. 43-s. 90). Bir diğer fotoğraf bu sefer teneke kutudan değildir. Anlatıcının Tebriz, Kapalıçarşı'da bulunduğu sırada halı denklere üzerinde taciri görmesiyle an donar ve siyah beyaz bir fotoğrafa dönüşür (s. 103-s. 161). Teneke kutuda olmayan bir başka fotoğraf, Taht-ı Süleyman'da suyun yüzeyinde belirendir (s. 168, s. 186). Anlatıcının Trabzon'dan getirdiği fotoğraflar arasında olan, Nizam'a gösterdiği Gülcemal Vapurunu'nun fotoğrafı ile Taht-ı Süleyman'da Nizam'ın evinde iken (s. 191, s. 211), daha sonra Nizam'dan alınan Sofya fotoğrafı (s. 217-s. 263) ile İsfahan'daki bir otel odasında bir başka yolculuk başlar. Şiraz'daki otel odasında anlatıcı Eski Ev fotoğrafını yeniden eline alır (s. 267-s. 319). Yezd'deki otel odasının duvarında asılı, zamanına gidilen fotoğraflardan biri çayhaneye aittir (s. 327-s. 379). Aynı otel odasında teneke kutuyu yeniden eline alan anlatıcı, kendini İsmail'in yolladığı kartpostalın üzerindeki Hamidiye Etfal Hastanesi'ndeki Hilâl-ı Ahmer hemşiresine Zehra ile bakarken bulur (s. 379, s. 414). Bir başka zamanına gidilen fotoğraf, Batum'daki otel odasında Nizam'ın albümünden kopyası alınan Settarhan ve Sofya'nın birlikte oldukları fotoğraftır (s. 420, s. 447). Zamanına gidilmeyen, teneke kutudaki son fotoğraf Trabzon'daki Taşhan'ın fotoğrafıdır (s. 455-s. 481). Settarhan ve Zehra'nın buluşamamış, ırmakların henüz birleşmemiş olması bir fotoğrafla yolculuğu daha zorunlu kılar: Eski Ev (s. 481, s. 518).

"Geriye, zamanına girmediğim bir fotoğraf kalmamış. Ama ırmaklar henüz birleşmedi, Settarhan Trabzon'a ayak bastıysa da Zehra muhacirlikten henüz dönmedi. Ve dahi isimlerini henüz aynı bölüm içinde zikretmedim ben onların. Bir fotoğraf eksikim var demek ki. Ya da bir fotoğrafa bir daha bakmalıyım. "Eski Ev" fotoğrafını elimden alıyorum, bu eve dönecekler öyleyse. Büyükhanım şu bahçe duvarının üzerine bir daha oturacak olmalı. Yoksa bu hikâyeye eksik kalır." (s. 481).

2.15. Taş

Taş, zamanın tek tanığı, kendi zamanının dilsiz işareti, yol gösteren, bir an'ın sonsuzluğu, direnmeyi öğrenen insanın hâli.

Taş, zamanın tanığıdır ve taşlara kazınmış her şey, donmuş anların tanığı fotoğraflar gibi taş kesilmiş anın ebediliğinde devam etmektedir. Azam'ın cezalandırılmasını isteyen babası ile Azam'a olan aşkı arasında kalan Settarhan zamanın durmasını, taş kesilip heykel olmayı diler. Büyükhanım, muhacirlikte dönüp bir daha baktığında Trabzon'un yandığını görür ve taş olmayı diler. Muhacirlikte yaşadıkları onu taşlaştırır.

Anlatıcı, maziye yapılan *yolculuklardan* birinde Balkan Seferberliği öncesindeki Trabzon'a gittiğinde şehir, ona farklı gelse de onun *işaret taşları* hâlâ yerli yerindedir: *Yeni Cuma Camii, Gülbahar Türbesi, İmaret Mezarlığı*. Mezarların başlarına dikilmiş taşlar, rüya nizamıyla kurulmuş dünyadan bir gölgenin geçtiğine işaret eder. Fazıl Reis, Settarhan'dan *yolculuğunda* taşa güvenmesini, *yol işaretlerini* taştan seçmesini ister. *Taşın rengi; toprağın, kumun, çölün sarısıdır.*

2.16. Toprak

Toprak, anâsır-ı erbaanın bir parçası, bütün unsurları gibi üzerinde yaşayanları kendisine benzeten, aidiyetin şartı, saflığın simgesidir.

Anasır-ı erbaanın bir cüzü olan toprağın Nar Ağacı'nda taş, kum, toz, çöl ve yol görünümüleri ile karşılaşılır. Toprağın rengi, sarıdır. Toprak kelimesinin ilişkili olduğu bir diğer kelime ölümdür. İslam inancına göre insan topraktan yaratılmıştır ve öldüğünde de toprağa verilecektir. Trabzon'da bir arada yaşayan Rum, Ermeni ve Müslüman vatandaşlar arasında birtakım meselelerden bahsedilse de bunlar Müslümanların kendi aralarında yaşadığı sorunlardan çok değerlidir. Toprak, Trabzon'da yaşayan herkesi kendisine benzetmiş, aralarındaki farkları en aza indirmiştir. Yezd'e gittiğinde Settarhan, Bahman Mansurî'yi bir Zerdüşt'e benzetmez. İran toprağı, bütün unsurları gibi üzerinde yaşayanları da kendisine benzetmiştir. Anasır-ı erbaanın her bir unsuru toprağın, ateşin, suyun ve havanın saflığına inanan Zerdüştler, ölülerini ateşte yakmaz, suya atmaz, toprağa gömmez ya da açıkta bırakmazlar.

"Bahman Mansurî? Bu mu? Hayır, olamazdı. Çok gençti bir kere ve Zerdüştî'ye de hiç benzemiyordu. İyi de, kendisine kızdı Settarhan, İran'ın toprağı, bütün unsurları gibi Zerdüştîleri de yekdiğerine benzetmemiş miydi? Sadece beyazlar giymeyi severlerdi ve aynı sorulara verilecek benzer cevapları vardı farklı cümleler kursalar da." (s. 171).

2.17. Dağ

Dağ, bazen omuzlarda, gönülde acı, bir ağırlık, bir yük, ateş; aşılmaz, yalçın, zorlu zirveleriyle yolda engel olan, insan takatini tüketen, tükenmiş takatini sömüren, emen bir yürüyüşün parçası aynı zamanda azametli, güçlü, yaslanılıp güven duyulan, gölgesinde dinlenilebilen, bambaşka insanları, alışkanlıkları barındırandır.

Kafkas Dağları, Zağros Dağları, Sehend Dağı, Tebriz ile Taht-ı Süleyman arasındaki sayısız dağ yolculuklarında azameti, güzelliği, ihtişamlı tepeleri, zirveleri ile roman kahramanlarının karşısına çıkar. Muhacirlerin çıktıkları uzun, zahmetli yolculukta aşmaları gereken dağ ve ırmaklar vardır. Balkan Harbi gönüllülerini cepheye götüren Gülcemal, dalgaların dağlara döndüğü bir denizle mücadele etmek zorunda kalır. Harşit Çayı'nın dağ gibi yükselen dalgaları Remziye'yi yutar. Doğu Cephesi'nde yürüyerek art arda sıralanmış dağları aşan Hacibey, Kop Dağı'nda birçok askerin ölümüne tanıklık etmiştir. Bu yolun sonunda Hacibey de sağ bacağını kaybetmiştir. Muhacirlikten dönebilenlerden olan Büyükhanım, yolun sonuna geldiğinde çıkıp indiği nice acı dağından sonra artık eski Büyükhanım değildir.

Rüyasında bir dağın evlerinin üzerine, evin de kendisinin üzerine yıkıldığını gören Settarhan, bunu Çiçek Hala'ya anlatır. Böylece o dağ Settarhan'ın üzerinden kalkar ve kendisi için bir yol açılır. Hafız'ın kabrinde hıçkırığa hıçkırığa ağlayan anlatıcı, bütün yorgunluklarını geride bırakır, dünya yükü omuzlarından çekilir. Bir dağın altından kalkar. İşgal ile bir enkaza dönüşüp hafızası zedelene Trabzon'un kurtuluşu, gönüllerdeki dağ kaldırmıştır. Mirza Han, büyük oğluna güçlü olsun diye Sehend adını verir. Sönmüş dağın bütün volkanlarını bakışlarında toplamış Settarhan ise Mirza Han için işlerini emanet edip

yaslanacağı bir dağ olmuştur. Muhacirlikte yaşadıklarından sonra Settarhan, Zehra'ya gölgesinde dinlenebileceği bir dağ olmuştur.

“Üzerine yıkılmazdı böyle bir dağ insanın hiçbir zaman çünkü onun mayası temizdi ve Zehra'nın bundan sonra beklediği tek şey de gölgesinde dinlenebileceği bir dağdan ibaretti.” (s. 503).

2.18. Çöl

Çöl, tek bir damla suyun bile altın değerinde olduğu, üzerinde bir çiçeğin bile yetişmediği, cehennemî bir sığaca sahip olan, zorlu terbiyesiyle insanları eğitip törpüleyendir.

Nar Ağacı'nda toprak unsurunun bir parçası çöl, anasır-ı erbaanın diğer unsurları hava, su, ateş ve ilişkili diğer kelimeler ile uyum içerisinde kullanılmıştır. Yolda duraklardan biri olan Yezd'de Cehennemî sıcak her şeye hâkimdir ve güneşin ürkütücü bir güzelliğe sahip olduğu bu şehirde her şey taşın, toprağın, kumun, tozun, güneş ve çölün rengindedir. Gökyüzünün, güneşin, toprağın ve hayatın renginin değiştiği çölde çölün rengi bitip tükenmek bilmeyen sisli koyu sarıdır. Bu şehrin rengi üzerinde en ufak bir mavi, bir parça çini, bir parça gök, bir parça havuz suyu dünyanın en büyük ahengini oluşturur. Aynı ahenge sahip Tebriz halısında da çini lacivert zeminin üzerindeki motifler; taşın, toprağın, kumun, güneşin, çölün sarısıyla dokunmuştur. Gök mavisi gözleri, çöl rengi saçları ile Piruz, çöl şehrinin çocuğudur. Irmaklar denize, yağmur çöle nasıl kavuşursa, Azam ile Piruz'un buluşması da aynı şekilde olmuştur.

“Kimse kimseyi yoldan çıkarmadı. Yağmur çölü, akan ırmaklar denizi nasıl bulursa birbirlerini öylece buldular.” (s. 348).

2.19. Hava

Hava, Zehra'nın gençliği, hevesleri; gökyüzünde hâlden hâle geçen bulut, rüzgâr ve fırtına, renk renk mevsim, iklimdir.

Ağaçların hâlini, denizin rengini yorumlayıp fırtınanın, rüzgârın dilinden anlayan Büyükhanım, havanın nasıl değişip mevsimlerin nasıl geçeceğini, fırtınanın takvimini bilir. Mart'ın ilk on iki günü takvimini kâğıtlara yazılı takvimden daha güvenilir bulan Büyükhanım, yıllık iklim haritasını çıkarmaya Rumî yılın başı olan Mart 1' de başlar ve bu günden itibaren havayı, günün rengini gözlemleyip kaydettiği 12 gün sayar. Her bir günün yılın 12 ayından birine denk geldiği bu takvimi oluşturmak için günün farklı saatlerinde denizi ve ufku, dağa bakan pencereden bulutları gözlemler, denizin haritasından göklerin resmini çıkarır.

Kıyıyı avucunun, gökleri kalbinin içi gibi bilen, yıllardır fırtınaların çetelesini tutmuş Büyükhanım, gri bulutlar ile patlayan ilk rüzgârın Büyük Fırtına'nın habercisi olduğunu bilir. Muhacirlikte Ruslardan kaçan, önlerine çıkacak eşkıyalardan korka korka ilerleyen Büyükhanım ve kafilesi, yolda fırtınaların en beteri ile de mücadele ederler. Balkan Harbi'ne gönüllü İsmail, Gülcemal ile yolculuğunda zaman geçtikçe daha koyuları da eklenen kurşunî bulutlar ile karşılaşır. Bulut bulut üstüne binip hava kararır. Gök alçalıp ufuk yok olur. Gülcemal ile cepheye taşınan Trabzon Taburu'nu bir fırtına, bir yağmur ve bir karanlık gece tüketmeye yeter.

2.20. Işık, Renk, Koku, Ses

Fotoğraflar ile maziye yapılan yolculuklarda fotoğraf kartonundaki siyah beyaz renklerin değiştiği, denizin maviye, evlerin kirli sarıya, kiremitlerin kırmızıya döndüğü görülür. Fotoğrafa bakıp geçmişe giden anlatıcının zamanında silinen ışık ve koku bir başka zaman diliminde yeniden belirir. Çekilen ses sonrasında yeniden bir uğultu başlar. Nargile

fokurtusu, havuz suyu, konuşmalar, bardakların porselen tabaklara dokunuşu... duyulur olur. Hayata işaret eden hava unsuru ile ilişkili renk, koku, ses ve ışık; zaman ve mekân atlanılarak yapılan yolculuklarda bir yerde tükenip silinirken bir başka yerde bir başka anda hayat kaldığı yerden yeniden başlar.

"Öyle uzun, öyle dikkatli, öyle zamansız bakıyorum ki gördüğüm şeye, bütün bir Tebriz'in ışıktaki yıkanan tarihçesine; sesler önce birleşerek ortak bir uğultuya dönüşüyor sonra o da zayıflıyor, uzaklaşıyor, nihayetinde tümünden kesiliyor. Koku tükeniyor, hararet çekiliyor. Renkler soluyor. Hareket duruyor. An donuyor. Her şey siyah beyaz bir fotoğrafa dönüşüyor. Ama hemen ardından hareket, ışık, renk, koku, uğultu yeniden başlıyor." (s. 103)

Toprağın, suyun ve ateşin kokusundan bahsedilen Nar Ağacı'nda koku bir diğer unsur hava ile var olur. Ayrıca hava ile ilişkili bir diğer kelime ses, zamanda geriye gidişlerde yeniden başlayan hayatın işaretidir.

2.20.1. Işık

Işık, zamanın sonsuzluğunda onu genişleten bir aralık, gözlerde pırıltı, siyah beyaz fotoğraflarda renk, hayatın kaynağı, o kaynağa açılan bir kapı, hem donuk sarı şubat hem ışıltılı mayıs, salkım salkım yaşam, aşkın işaretidir.

Gölge ben olarak çıkılan bu yolculuklarda ışık ile iz bırakmak demek olan fotoğraflar, Nar Ağacı'nda anlatıcının maziye yolculuklarında anlara açılan birer kapıdır. Işık ile yazılan fotoğraflar anları belgeleyip geleceğe taşır. Metinde gölge benin zaman ışığı yolculuklarında fotoğrafları renklendiren de yakalanan anda hayatın kaldığı yerden devam etmesini sağlayan da ışıktır.

İşikle yazmak değil miydi fotoğrafın manası? (s. 429).

2.20.2. Renk

Renk; soğuk, bulanık, yabanî, ateşin bir ışık, hayatın ve ölümün işaretidir.

Nar Ağacı'nda, toprak, su, ateş ve hava unsurları ile ilişkili bir bağlamın inşasında renkler, belirleyici birimlerden biri olarak kullanılır. Metinde zaman ve an kavramları ile bağlantılı fotoğraf ve halı, roman kahramanları ve mekânlar renkler ile tanımlanır. Tebriz Halısı, çini lacivert zemin üzerine çölün, kumun, taşın, toprağın, güneşin sarısıyla dokunur. Masmavi bir gök altında kurulmuş, toprak sarısı, çöl şehri Yezd'de her şey toz, toprak, güneş ve çöl rengindedir. Bu renkler ile gök rengi muazzam bir ahenk oluşturur. Çöl ile göğün bu uyumu Yezd'de saçları sarı, gözleri göklerin mavisi Piruz ile Settarhan arasındadır.

"Bakü ve Tiflis gibi Yezd'in de bir "Eskişehir"i var. Lâcivert gökler altında daracık sokaklara dalıyoruz. Her şey toz, toprak, güneş ve çöl renginde, hatırladığım gibi. Ve çöl sarısı üzerine düşen en ufak bir mavi, bir parça çini, bir parça gök, bir parça havuz suyu örneğin, dünyanın en mümtaz ahengini doğuruyor." (s. 323).

2.20.3. Mavi

Mavi; soğuk ayın, kuruyan yaprağın, bulanık ırmakların, dağın, bulutların limona vuran küfün, taşın toprağın, denizlerin ve gökyüzünün yeryüzüne akseden rengidir.

Bir deniz çizmeye karar veren Zehra'nın aradığı renk; soğuk bir kış mavisi, soğuk mavi, renklerin en serini, buz rengi, kar çağırın denizlerin buz mavisi, buz mavisi, buz grisi, gri mavi; kar yağmadan, fırtına kopmadan göklerin ve denizin rengidir. Fırtına, gök ve denizin rengi değiştiğinde kopar. Dağların rengi mavi, bulutların kurşunî mavidir. Boz bulanık mavi Aragvi'nin yanında Kura yemyeşil akar. Settarhan için Kirkor Usta'nın hazırladığı

yüzüğün taşı, mavi, Karadeniz mavi bir boncuk rengindedir. Settarhan, Tiflis'te halı almaya çalışan bir Rus'a dağların koyu mavi gölgelerine, gecelerin yıldızlı lâcivert göklerine bakan gözlerle dokunmuş, bulanık ırmakların mavisi, Azam'ın halılarından birini önerir.

"Hep o aynı elden çıkmış, dağların koyu mavi gölgelerine, gecelerin yıldızlı lâcivert göklerine, bahar bahçelerine bakan gözlerle dokunmuş mavi halılardan biriydi bu; Azam'ın halılarından biri. Mavi dediyse Settarhan, boncukların mavisi gibi değil, limona vuran küfün, taşın, toprağın, kuruyan yaprağın mavisi gibi, soğuk ayın, bulanık ırmakların mavisi gibi mavi." (s. 244).

2.20.4. Sarı

Sarı; toprağın, kumun, taşın; hastalığın, acının, kederin, açlığın, sefaletin, ölümün rengidir.

Sarı, metinde toprak ve ölümle ilişkili kelimelerden biridir. Zaman kavramı ile ilişkili olarak kurgulanan halı, hayatın bütün renklerini barındırır. Tebriz halılarındaki gül, gonca, yaprak motifleri güneşin, çölün, kumun, taşın, toprağın sarısıyla dokunur. Zehra yolda hastalandığında yüzü ölüm sarısına yakın yeşile döner. Gülcemal ile yola çıkan Balkan Harbi gönüllülerinden Celil Hikmet'in yüzünün sarılığı İsmail'i endişelendirir. Sehend sarıya çalan bir esmer tene sahiptir ve o zayıf hep hastalığa yakın bir adamdır. Siranuş tehcir, Büyükhanım muhacirlik kararını duyduğunda, Settarhan Azam'ın kaçtığı haberini aldığı anda yüzlerinde hep ölüm sarısı vardır. Gönüllüleri taşıyan Gülcemal İstanbul'a vardığında onları karşılayan halkın yüzü aklıktan sapsarıdır. Gence'deki istasyonda trenden atılan ölülerin yüzü, Settarhan, Yezd'de ölmek üzere olan Bahman Mansurî'nin evine geldiğinde kapıda bekleyen kalabalığın kederli yüzleri sarıdır.

"Zehra ateşler içinde yanıyordu. Yüzü ölüm sarısına yakın yeşil bir renk almış, yaprak gibi titriyordu ve her an dalından düşecek gibi duruyordu." (s. 313).

2.21. Doğu

Doğu; "gül"ün yurdu, bütün ırmakların ortak kaynağıdır.

Doğu, istekleri sadece denize kavuşmak olan bütün ırmakların ana kaynağıdır. Anlatıcı büyük yolculuğuna Doğu'nun deniz kapısı Trabzon'la başlar ve Doğu'nun şehirlerini gezer. Doğu'nun kapılarını kendisine açanın Erzurum olduğunu fark eden anlatıcının Doğu'daki durakları Tebriz, Taht-ı Süleyman, Isfahan, Şiraz, Yezd, Batum, Tiflis'tir. Yol arkadaşı Yasemen, Doğu'nun ruhu, Doğu'nun kapısıdır. Anlatıcı yolculuğun programını, Tebriz'den, Yezd'e, sonra Batum ve Tiflis'e hep yanında olan, yol arkadaşı Yasemen'le yapmış, Doğu'nun şehirlerini onunla gezmiştir. Yasemen, Doğu'nun ruhu, Doğu'nun kapısıdır.

"Nasıl bir yol arkadaşı olacağını henüz ne o biliyor ne de ben. Ama Yasemen bu şehrin, dahası Doğu'nun ruhu ve ona baktıkça anlıyorum ki Doğu ancak doğudadır. Orada her ayna seni gösterir. Giyimler, şiveler, davranışlar, sosyal konumlar, çiçekler, ağaçlar değişse de bütünüyle doğuda başlangıçtan beri kesintisiz gelen, değişmeyen bir şey var. Doğu bütün ırmakların ortak ana kaynağıdır. Gülün yurdu doğudadır." (s. 16).

2.22. İstanbul

İstanbul; "Nısf-ı cihan", dünyanın iki merkezinden biri, kubbeleri, camileri, minareleri, sarayları, köşkleri, kemerleri, çarşıları, tramvayı, telefonu, telgrafı, elektriği, vapurları ile Avrupa'nın kapısında bir kraliçe; bol gölgeli, derin sükkûnetli, ihtişamlı bir hayal beldesi, bütün yolların kendisine açıldığı ve kendisinde son bulduğu, vatanın ta kendisi, bir ömür boyu hasreti çekilen şehirdir.

Anlatıcının *yolculuklarında* aracı *beş eski zaman fotoğrafı*, üzerinde *Kız Kulesi'nin* resmi olan bir *teneke kutudadır*. Settarhan'a göre dünyanın merkezlerinden biri *Tebriz* ise diğeri de *İstanbul*'dur ve bir gün bulunduğu coğrafyanın dışında yaşaması gerekse burası *İstanbul* olacaktır. Batum'dan Trabzon'a geldiğinde aklında hep *İstanbul* vardır. Trabzon onun için sadece bir duraktır. *İstanbul* hayali, onu hep ayakta tutmuş, Tebriz ve Taht-ı Süleyman'a duyduğu özlemi böylece bir nebze bastırabilmiştir. Asmalıkahve'nin duvarına astığı resim, bir *İstanbul* manzarasıdır. Settarhan'ın Sofya'dan sonra Zehra'ya da teklifi aynıdır: *İstanbul'a gidelim*. İsmail, felsefe okumayı düşündüğü *İstanbul*'u ancak bir Balkan Harbi gönüllüsü olarak görür. *İstanbul*, *vatandır*. Gidip de dönemeyenlerden olan İsmail, *İstanbul* için canından geçer.

2.23. Trabzon

Trabzon; denizi kara, havası kapalı; fırtınası, yağmuru, çisesi, sağanağı onlar yoksa sisi hiç eksilmeyen, bütün bunlara rağmen birden güneşin yüzünü gösterebildiği, bulutu tam bulut, yeşili tam yeşil, mavisi tam mavi; sağı soluna uymaz, bir kararda durmaz, kalbi tertemiz, Doğu'nun deniz kapısı, deniz şehri, İstanbul kadar Roma kadar eski, şehzadeler taşrası, Gülbahar Sultan'ın yedi kapılı şehridir.

Metinde anlatıcının *yolculuklarından* biri, dedesinin yolunu tamam etmek için çıktığı Trabzon'dan Taht-ı Süleyman'a yapılan *yolculuktur*. Teneke hazine sandığındaki *Eski Ev, Gülcemal vapuru, Taşhan fotoğrafları* ve *Meydan'ın* çok kalabalık bir gününde çekilmiş *fotoğraflar* ile mazideki anlara seyahatlerinde de anlatıcı Trabzon'dadır. *Kavak Meydanı'nda* kadınların futbol izleyişlerine, Zehra ile birlikte yazın bile karşılaşılan Trabzon'un *fırtınalarından* birine şahit olur. *Fatih Kapısı'ndan* girip anneannesinin evini arar. Batum'dan kaçan Settarhan'ı sahiplenen *bulutları tam bulut, yeşilleri tam yeşil, mavileri tam mavi* bu şehirdir. *Doğu'nun deniz kapısı, sağı soluna uymaz, bir kararda durmaz* şehrin kalbi tertemizdir. İsmail'in *Gülcemal* ile *yola çıkıp da dönemediği şehir Trabzon'dur*. İstanbul, Roma kadar eski bir şehir olan Trabzon, Settarhan ve Zehra'nun *yollarının kesiştiği yerdir*.

"Dur bakalım, azizim" dedi. "Sen daha bir şey görmedin. Gözünü sevdiğimin şehri. Bazen yağmur bir hafta, iki hafta, bir ay, hatta kırk gün hiç kesilmeden yağar; çisesini, sağanağını, bardaktan boşanırcasını ardı ardına ekler, halden hale girer, hiç olmazsa sise bürünür iner. Sonunda sokak araları rutubet kokmaya, evlerin duvarları yosun tutmaya, yeşermeye başlar. Başımızı çıkarsak kapıdan, neredeyse burnumuzun ucu da yosun tutar." (s. 75).

2.24. Tebriz

Tebriz; dünyaca meşhur halılara, eşsiz çarşılara sahip, artık bir masal şehrinin şöhretinden, o eski tacirlerinden, kervanlarından, saraylarından izlerin azaldığı, bu yüzden kendisinden çok hatırasında yaşayan, Azerbaycan'ın merkezi, İran'ın kapısı, Darüssaltana, dünyanın iki merkezinden biri, komşu kapısıdır.

Bolşevik İhtilali ile Batum'dan Trabzon'a kaçtıktan sonra bir daha Tebriz'e dönemeyen Settarhan, ömrünün sonuna doğru Tebriz, Taht-ı Süleyman, Sehend Dağı'na olan özlemini dile getirir olmuştur. Settarhan; Tiflis, Bakü arasında halı ticareti yapan bir Tacir-i Tebrizî, Karadeniz'e kavuşmuş Tebriz'in ırmağıdır. Trabzon'dan yola çıkan anlatıcının duraklarından biri Tebriz'dir. Tebriz, komşu kapısıdır. Anlatıcı, rüya nizamıyla maziye yaptığı *yolculuklardan* birinde dedesi Settarhan'ı Tebriz'de bulmuştur. Her yol önce Tebriz'den geçer. Settarhan'a göre dünyanın merkezlerinden biri Trabzon diğeri Tebriz'dir.

"Ve olur ya Settarhan'ın bir gün Tebriz ya da Taht-ı Süleyman dışında yaşaması gerekse bu şehir mutlaka İstanbul olurdu, insan Tebriz'de yaşamayacaksa eğer İstanbul'dan başka

nerede yaşayabilirdi ki? İki merkezi vardı Settarhan'a göre dünyanın; biri İstanbul diğeri Tebriz." (s. 156).

Sonuç

Dile dair çalışmalar, *kelime, cümle* düzeyinin ötesinde hatta *metinleri* de aşan bir noktaya gelmiş; *metin* üzerine yapılan değerlendirmeler; yapısal incelemelerden, dile dair iletişim değeri olan her unsuru ait olduğu bağlamda değerlendirip yazarın da anlaşılmasına çalışıldığı *metin* ya da söylem çalışmalarına evrilmiştir. Metne ve onu inşa edene dair yapılacak yorumların merkezinde, bütün iç ve dış unsurları ile yine *metin* vardır. Metni oluşturan her dilsel birim, ait olduğu bütün içerisinde bir kimlik kazanır ve böylece *metin*, onu meydana getiren tek tek her birimin anlamından başka bir şey olur.

Bir iletişim birimi olarak tanımlanan *metni* kavramakta yol gösterici ve inşasında temel olan, metinsellik ölçütlerinden biri, *bağlılıktır*. *Metin* düzeyinde cümleler arasındaki bağı tesis eden *bağlılık*, *dil bilimsel bağlılık (grammatical cohesion)* ve *sözcüksel bağlılık (lexical cohesion)* olmak üzere iki şekilde gerçekleşir. *Gönderim, eksilti, değiştirim, bağlaçlar, benzerlik/koşutluk, zaman uyumu ve görünüş dil bilimsel bağlılığı; tekrarlar ve aynı çağrışım alanından kelimelerin kullanılması* da *sözcüksel bağlılığı* temin eden unsurlardır. Aynı konu etrafında birleşmiş, birbirlerini tamamlayan *kelime kadrosu* şeklinde tanımlanabilecek *sözcüksel bağlılık*, *metinde bir sözcük, sözcük grubu, cümlenin hiç değiştirilmeden tekrarından; eş-yakın, karşıt anlamlı ve aynı kökten türemiş sözcüklerden, aynı çağrışım alanına ait kelimelerden oluşur. Sözcüksel bağlılık, metinde sadece bağlaç bir yapının kurulmasında etkili bir unsur değildir. İlham ve kurgu ile maksadını inşa edecek öğeleri seçen yazarın kelimeleri; aynı zamanda ait olduğu zihniyeti, dünya görüşünü ele veren dilsel birimler olabilir. Bu çerçevede bir metnin çözümlenip yazarın anlaşılmasında, birbirleriyle bağlantılı unsurların inşa ettiği anlam ağının kavranıp sözcüksel bağlılık unsurlarının ortaya konması belirleyicidir.*

Metnin oturduğu ana eksenini vermekle birlikte yazarın kişisel dil kullanımının bir sonucu olarak *metin bağlamında* yeni anlam yükleri ile karşılaşılacak *kelimeler*; yazarın tecrübelerini, dünyayı nasıl algılayıp yorumladığını gösteren, söylemi ve zihin dünyasını yansıtan birer dilsel işaret olarak değerlendirilebilir. Sözlük anlamının dışında, *metin bağlamı* ve kişisel kullanım ile yeni anlamlar kazanan kelimeler, *metnin bütünlüğüne katkı sağladıklarında* birer *sözcüksel bağlılık* unsurudurlar. Çalışmada, bu tür kullanımlara *Kişisel Çağrışımlara Dayalı Sözcüksel Bağlılık Unsurları* alt başlığıyla *sözcüksel bağlılık* içinde yer verilmiş ve *bağlılık* unsurlarıyla ilgili tasnif geliştirilmiştir. Bu çerçevede *metinde tekrarlar, bir anlam ilgisi ile bir araya gelmiş sözcükler ve sözlükteki anlamlarının dışında bireyin edimimleri, bilgi, tecrübe, anlayışı ile yeni anlamlar kazanan kelimelerin oluşturduğu sözcük kümesi, bir sözlüğün inşasında kullanılabilir. Bu sözlük sayesinde okuyucu, yazarın diğer metinleri ile bağ kurarken aynı dünya yorumuna sahip diğer dil kullanıcıları ile bağın tesis edilmesinde gerekli işaretlere de sahip olur.*

Bu çalışmanın nesnesi *Nar Ağacı*'nda, *metnin bütünlüğünde* belirleyici olan *kurucu kelimelerin sıklıkları* tespit edilip bütün içerisindeki anlamsal değerleri, ilişkili olduğu kelime kadrosu içinde gösterilmiş ve bir amaç doğrultusunda *Nar Ağacı*'nda bir araya getirilmiş, sıklık ve temalardaki belirleyiciliği ile *sözcüksel bağlılığın* üyesi olmuş kelimelerden, yazarın/*metnin* sözlüğüne ulaşılmıştır. *Yol/Yolcu, Kapı, Ölüm/Ölü, Çay, Ateş, Aşk, Savaş, Su, Irmak, Gölge, Rüya, Zaman/An, Fotoğraf, Halı, Toprak, Dağ, Taş, Çöl, Hava, Işık, Mavi, Sarı, Doğu, Trabzon, İstanbul, Tebriz"* oluşturulan bu sözlüğün kelimeleridir. *Sözcüksel bağlılık* bahsinde ele alınan, *metnin bağlaç* bir yapı kazanmasında etkili olup ait olduğu bağlamdaki kullanımları ve ilişkili olduğu diğer sözcüklerle tanımlarına ulaşılan bu kelimeler, eserde yer alan başka kavram, nesne veya varlıkların tarifinde de

etkili olmuşlardır. Böylece anlamca ilişkili kelimelerin oluşturduğu ağ da genişlemiş olur. Örneğin *metin kurucu sözcüklerin sözlüğünde* tanımı yapılan *su*, aynı zamanda metindeki bazı kahramanların özelliklerinin aktarımında başvurulan bir öge olmuştur: *Derin ve uysal bir ırmak gibi kendi içine akan İsmail'in kardeşi Zehra, duru bir su damlasıdır. Azam ateş gibidir. Önüne geleni yakarak gideceği yere gider. Settarhan'ın ağabeyi Sehend, cılız bir su gibi akar. Settarhan, Azam Piruz'la kaçınca durgun su gibi kederlidir.*

Çalışmada *sözlüğün üyesi* her bir kelime, kendileri ile bağlantılı diğer kavram ve çağrışım alanları ile tanımlanmış, sonrasında bahsi geçen dil biriminin anlamının şekillenmesinde belirleyici kelime kadrosu ve aralarındaki anlam ilişkisi, makale boyutlarının imkân verdiği ölçüde örneklendirilmiştir. *Nar Ağacı*'nda sözcüksel bağlılığı tesis edip yazarın sözlüğünün oluşturulmasında belirleyici olan kelimeler, birbirleriyle ilgileri doğrultusunda listelenip Ek 1'de sunulmuştur. Bu çerçevede dört temel unsur (*anasır-ı erbaa*), kâinatın temelini oluşturduğuna inanılan *toprak, hava, su, ateş unsurları* ve metinde bu kavramlarla anlamca ilişkili diğer kelimelerin, *Nar Ağacı*'nın muhtevası ve iletisinin anlaşılmasında merkezî konumda olduğu görülmüştür.

Anasır-ı erbaanın bir parçası **toprak**; *yol, dağ, taş, çöl, ölüm, çamur, ağaç, vatan, yurt* kelimeleri, ilişkili diğer kelimelerle *Nar Ağacı*'nda yer almıştır. *Toprak*; *ömürün sonunda dahi sayıklanan, ortak bir geçmişe sahip olanların üzerinde yaşadığı, uğruna ölümün göze alındığı yer, ev, vatandır. Dağlar*; *gücün timsali, menzile varmak için aşılması beklenen toprağın parçasıdır. Çöl*; *insanları törpüler, eğitir, terbiyesinden geçen insanlar sabrı öğrenir. Çölün, toprağın, kumun, taşın, ölümün rengi sarıdır. Çamur, yolcunun imtihanı; hastanın şifası olur. Ağaç* üzerinde bulunduğu, beslendiği yer olması itibarı ile *toprakla* ilişkilidir. *Yolun, yolculuğun neticelerinden biri, bir başka yolculuğun başlangıcı ölüm, toprağa dair bir başka kavramdır. Bütün varlığı bünyesinde barındıran, besleyen, büyüten toprak, Büyükhannım'da kendini gösterir. Büyükhannım, adı sıfatının arkasında unutulmuş; iki öksüz ve yetime analık, Hacıbey'e hanımlık yapmış, varlığını onlara adanmış, kendine ait kederi ve neşesi kalmamış, fedakâr, her eğrinin, her eksik gediğin, her kusurun, her hatanın sorumluluğunu üzerine alan, kuralları olan, zekâsına güvenen, evin sahibi, etrafındakileri koruyup kollayan kişidir.*

Nar Ağacı'nda varlığın kaynağı **su** ile *ırmak, akarsu, deniz, göl, havuz, sel, dere, çay (Harşit Çayı), deniz (Karadeniz), yağmur, gözyaşı* şeklinde karşılaşılır. *Su, ırmak hâliyle hayattır ve ırmağın yolculuğu denizedir. Tebriz'den Trabzon'a gelen Settarhan gibi, Tebriz'in ırmağı da Karadeniz'e kavuşur. Aynı zamanda su; yaraları saran, hayat veren bir şifa kaynağıdır. Bazen de fırtınalı bir deniz, karşı kıyısına geçilmesi zor azgın bir ırmak, aldığı geri vermeyen bir göl olur.*

Ateş, *aştır*. *Sofya, ateşin kokusunu Settarhan'ın arkasından baktığında kalbinin ateşinden almıştır. Cümleler alevden, ateşten ibaretse öfkenin dili konuşur, söylenenler acı verir, damarlarda ateş ırmakları akmaya başlar. Nar Ağacı'nda takip edilen coğrafya öyle sıcaktır ki taşlar alev alır, yerden ateş fışkırır, gökten ateş yağar, bir ateş sağanağında dolaşılır. Yol, muhacirleri hasta eder, ateş onları yakar. Balkan Harbi gönüllüsü İsmail'in İstanbul'da şahit olduğu, bir ateş sabahıdır. Romanın ismindeki, hem gövdesinin hem taneciklerinin kırmızılığı ile ateş anlamındaki nârî çağrıştıran nar, sahip olduğu anlam gücü ile metnin bağlılığına hizmet eder. Nârın (ateş) rengi kırmızıdır. Aynı zamanda ateşi bağrında taşıyan, doğrudan ateş unsuru ile ilişkili ağaç, romanda da nar ve ateş kelimeleri ile -nar ağacı ve ateş ağacı- birlikte kullanılmıştır. Eli mahir, yüreği pek, sular gibi başını her taşa vurmaktan ateş gibi önüne geleni yakarak gideceği yere dosdoğru giden Azam, ateş tabiatlıdır. Romandaki duraklardan ateşgâhlar, Sessizlik Kulesi, Bakü, İsfahan, Taht-ı Süleyman ve Yezd, Zerdüştler ile ilgili, ateşe dair mekânlardır.*

Büyükhanım; ayların, mevsimlerin nasıl geçeceğini bilir, martın ilk on iki günü takvimini, göklere, bulutlara bakıp yapar. *Yolculukta rüzgâr, fırtına* karşılaşılan engeller arasındadır. *Hava* olmadan *koku* var olmaz. *Nar Ağacı*'nda *toprağın, suyun, ateşin, denizin, karın, cesedin, baharın, petrolün kokusu, sevdanın cennet kokusu, bitkilerin kokusu* hep varlığa işaret eder. Nazlanıp şımartılan, şerbet gönüllü, hep el üstünde tutulmuş, nereye akacağını bilemeyen coşkun sular gibi hep taşmış Zehra, *havaî* mizaçlıdır.

Ayrıca sözcüksel başlaşıklık unsurları ve elde edilen tanımlar ile yazarın *ilham kaynakları, kavram dünyası, söylemine dair tespitler* yapılabileceği görülmüştür. *Yol/Yolcu, Kapı, Ölüm/Ölü, Çay, Ateş, Aşk, Savaş, Su, Irmak, Gölge, Rüya, Zaman/An, Fotoğraf, Halı, Toprak, Dağ, Taş, Çöl, Hava, Işık, Mavi, Sarı, Doğu, Trabzon, İstanbul, Tebriz* kelimeleri, hem yazarın dünyasını anlatan anlamca birbiriyle ilişkili kelimeler ağının üyeleri hem de *kelimeler arasılık* ile bir söyleme ait kılan dil birimleri olarak düşünülmüştür. *Kurucu kelimeler* ve bu kelimeler arasındaki *ilişkiler ağının* tanımlarla ortaya konabiliyor olması aynı zamanda *kelimeler arasılık* şeklinde ifade edilebilecek bir bilinçaltının da işaretidir. *Metin kurucu sözcüklerin* izinin yazarın tüm eserlerinde takibi, metinleri birbirine bağlayan unsurlara okuyucuyu ulaştırır. Böylece yazarın niyeti, kendi metinleri ya da bir başka yazara ait metinler ile arasındaki *söylem bağı* anlaşılmuş olur. Bu bilgiler ışığında *Nar Ağacı*'nın yazarının, *rüya, zaman, gölge* ile Ahmet Hamdi Tanpınar ve onun temsil ettiği görüşe; *toprak, su, hava, ateş* ve *yol* gibi kelimeler ile de *geleneksel kültür* ve *tasavvufi* bir anlayışa bağlandığı söylenebilir.

Kaynakça

- Adalar, D. (2005). Arapça ve Türkçe Ders Kitaplarındaki 'Yardımlaşma' ve 'Arkadaşlık' Konulu Metinlerin Karşılaştırılması: Bir Eşdizimsel Örüntüleme Çözümlemesi Örneği. *Dil Dergisi*, 129, 63-84.
- Akarsu, B. (1998). *Dil-Kültür Bağlantısı*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Aksan, D. (1999). *Anlambilim-Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Aksan, D. (2003). *En Eski Türkçenin İzlerinde*. İstanbul: Multilingual.
- Balyemez, S. (2011). *Dede Korkut Hikâyeleri'nin Metin Dil Bilimsel Yapısı*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Beaugrande, R. A. D. and Dressler, W. (1981). *Introduction to Text Linguistic*. London: Longman Group Company. https://www.academia.edu/31596533/Introduction_to_Text_Linguistics. [Erişim Tarihi: 30.06.2023].
- Bekiroğlu, N. (2013). *Nar Ağacı*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Çolak Bostancı, G. (2008). *Türkçedeki Temel Kelimelerin Cinsiyetlere Göre Çağrışım Setleri*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Coşkun, E. (2005). *İlköğretim Öğrencilerinin Öyküleyici Anlatımlarında Bağdaşıklık, Tutarlılık ve Metin Elementleri*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Dilidüzgün, Ş. (2008). *Türkçe Öğretiminde Metindilbilimsel Bir Yaklaşım*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Dilidüzgün, Ş. (2017). *Metin Dilbilim ve Türkçe Öğretimi Uygulamalı Bir Yaklaşım*. Ankara: Anı Yayıncılık.

- Filizok, R. Edebî Eserlerde Figürler Düzlemi ve Derin Yapı. <https://www.ege-edebiyat.org/wp/?p=1340> [Erişim Tarihi: 30.06.2023].
- Filizok, R. *Anlam Bağlılıklarından Doğar*. <https://www.ege-edebiyat.org/wp/?p=637> [Erişim Tarihi: 30.06.2023].
- Güllü, N. (1994). *Sessiz Ev Üzerine Bir Metindilbilim Çalışması*. Yüksek Lisans Tezi. Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi.
- Günay, D. (2013). *Metin Bilgisi*. İstanbul: Papatya Yayıncılık Eğitim.
- Halliday, M. A. K. and Hasan, R. (1976). *Cohesion in English*. Londra: Longman Group UK Limited.
- Halliday, M.A.K. and Hasan, R. (1989). *Language, Context and Text: Aspects of Language in a Social-Semiotic Perspective*. Geelong, VIC/ Oxford: Deakin University Press/Oxford University Press.
- Karaağaç, G. (2012). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karaağaç, G. (2013). *Anlam (Anlambilim ve İletişim)*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karabağ, S. ve İşsever, S. (1996). *Edinim Sürecinde Bağlılık*. IX. Dilbilim Kurultayı, (221-235), Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Yayınları.
- Karataş, Y. (2008). *Metin İncelemesinde Söylembilim Yöntemi, Binbir Gece Masalları Üzerine Bir Uygulama*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Keçik, İ. ve Uzun, L. S. (2007). *Türkçe Sözlü ve Yazılı Anlatım*. (Haz. Canan İleri), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Morris, J. and Hirst, G. (1991). Lexical Cohesion Computed by Thesaural Relations as an Indicator of the Structure of Text. *Computational Linguistics*, 17(1):21-48.
- Morris, J., Beghtol, C., and Hirst, G. (2013). *Term Relationships and Their Contribution to Text Semantics and Information Literacy Through Lexical Cohesion*. Proceedings of the Annual Conference of CAIS / Actes Du congrès Annuel De l'ACSI.
- Onursal, İ. (2003). Türkçe Metinlerde Bağlılık ve Tutarlılık. *Günümüz Dilbilim Çalışmaları*, (Haz. Ayşe Kıran, Ece Korkut, Suna Ağıldere), İstanbul: Multilingual Yayınları, 121-132.
- Özönlü, Ü. (1987). Dilbilimi ve Edebiyat Konusu Olarak Yinelemeler. *Dilbilimin Dünyu Bugünü, Yarını 1. Dilbilimi Sempozyumu*, 18-19 Haziran 1987, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Özyıldırım, I. (1999). Türk Yasa Dili. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 16(1), 89-114.
- Parlak, H. (2009). *Kutadgu Bilig'in Metindilbilimsel Yapısı*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Stotsky, S. (1983). Lexical Cohesion in Expository Writing; Implications for Developing the Vocabulary of Academic Discourse. *College Composition and Communication*, 34(4), 430-446.
- Şahin, T. G. ve Kayhan, B. (2023). Neşet Ertaş Türkülerinde Söz Varlığı. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 13(1), 69-87.
- Şenöz Ayata, C. (2005). *Metinbilim ve Türkçe*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.

- Taşıgüzel, S. (2004). İlköğretim Türkçe Ders Kitaplarında Öğretici Nitelikli Metinlerdeki Eşdizimsel Örüntülemelerin Görünümü. *Ankara Üniversitesi Dil Dergisi*, 125, 72-93.
- Torusdağ, G. ve Aydın, İ. (2019). *Metindilbilim ve Örnek Metin Çözümlemeleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Uzun, L. S. (1995). *Orhon Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı*. Ankara: Simurg Yayınları.
- Üstünova, K. (1998). *Dede Korkut Destanları ve Cümleden Büyük Birlikler*. İstanbul: Alfa.
- Weisgerber, L. (1968). *Dünyanın Zihnen Gelişmesinde Dil Alanları* (çev. Hüseyin Sesli), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Ek 1. Nar Ağacı Romanında Sözcüksel Bağlaşıklığı Temin Eden Sözcüklerin Sıklığı

Sözcük	Sözcük Sıklığı	Sıklık Dağılımı
Yol	471	Yol (281), yolcu (17), yolculuk (47), yol arkadaşı (11), yol yorgunu (2), yol yorgunluğu (2), yol al- (24), yola çık- (31), yola düş- (5), yola koyul- (16), yola revan ol- (5), yolcu et- (5), yol görün- (1), yol göster- (7), yolunu tut- (7), yolunu gözle- (1), yola dizil- (3), yolu düş- (4), yola koy- (1), yol git- (1)
Kapı	32	Cennet kapısı, cehennem kapısı, tevbe kapısı, ümit kapısı, cümle kapısı, Doğu'nun kapısı, Kafkas Dağları'nın Karadeniz kapısı, Doğu'nun deniz kapısı, yedi kapılı şehir, Fatih kapısı, Mumhane Kapısı, Pazarkapı Mahallesi, Avrupa'nın kapısı, komşu kapısı, Türkiye kapısı, İran kapısı, sınır kapısı, Kışlık Saray'ın kapısı, çayhane kapısı, göklerin kapısı, saltanatın kapısı, aşk kapısı, sohbet kapısı, çarşının kapısı, devlet kapısı, demir kapı, taş kapı, kelamın kapısı, Trabzon'un kapısı, gazaplı kapı, Piruz'un kapısı, sekiz kapılı ateş tapınağı.
Git-	282	Git- (158), gitmek (13), gitme (12), gitmeme- (16), gittiğimiz (1), gitmeden (2), gittiğinde (1), gittiği (3), gittikleri (1), gittiğin (1), gittiğini (4), gittikten (4), giden (11), gidince (1), gidip (10), gidebileceğimize (2), giderken (8), gideceği (1), gidebil- (10), gidecek (8), gidiş (10), gidebileceğini (1), gideceğini (1), gidilecek (1), gidemeyeceğini (2)
Dön-	107	Dön- (31), dönme- (13), dönebil- (7), dönen (10), dönmek (8), dönüş (17), dönme (2), dönmeme (1), dönmüş (1), döndüğün (1), dönerken (3), dönüp (1), döndüğünde (3), dönünce (2), dönmeyen (2), döndükten (2), dönmeyeceğimden (1), dönmeyeceğini (1), dönmeyiver- (1)
Yürü-	90	Yürü- (27), yürüme (13), yürümek (16), yürüyerek (6), yürüyüş (4), yürürken (4), yürüyebil- (2), yürüyecek (2), yürüten (2), yürüt- (2), yürümüş (2), yürüdükleri (2), yürümeden (1), yürün- (1), yürüttüğü (1), yürütmeme- (1), yürüdüğü (1), yürüdüğümüz (1), yürüyeceğimiz (1), yürüdüğünü (1)
Uğra-	31	Uğra- (21), uğramadan (2), uğrayacakları (1), uğradığı (1), uğrayan (1), uğrama- (1), uğraya uğraya (1), uğradığımız (1), uğrama (1), uğrayacağım (1)
Çay	254	Çay (170), çaycı (21), çayhane (39), çay tabağı (3), çayevi (3), çay bardağı (5), çay rengi (2), çay terbiyesi (1), Çay İlâhisi (4), çaydanlık (6)
Semaver	65	Semaver (65)
Muhacir	65	Muhacir (32), muhacirlik (27), Muhacirin Komisyonu (3), Muhacirin Müdüriyeti (1), Rumeli muhacirleri (1), Balkan muhacirleri (1)
Yorgun	53	Yorgun (34), yorgunluk (19)
Otel	52	Otel (52)
Kervan	76	Kervan (48), kervansaray (13), kervancı (11), kervanbaşı (4)
Kafile	44	Kafile (44)
Yük	36	Yük (33), yük et- (3)
Tren	61	Tren (61)
Vapur	35	Vapur (21), Gülcemal vapuru (12), Reşadiye vapuru (2)
Deve	32	Deve (32)
Gemi	30	Gemi (30)
Adres	30	Adres (30)
Şoför	30	Şoför (30)
Seferberlik	29	Seferberlik (23), seferber etme (1), Balkan Harbi Seferberliği (2), Balkan Seferberliği (2), seferberlik pabucu (1)
Misafir	22	Misafir (22)

Toprak	56	Toprak (56)
Tebriz	177	Tebriz (165), Tebrizli (12)
Trabzon	172	Trabzon (156), Trabzonlu (11) Kafkas Dağlarının Karadeniz kapısı (1), Doğu'nun deniz kapısı (1), şehzadeler kenti (1), Gülbahar Sultan'ın şehri (1), yedi kapılı şehir (1)
İstanbul	153	İstanbul (153)
Ölüm	57	Ölüm (43), ölüm döşeği (2), ölüm gecesi (1), ölüm sessizliği (1), ölüm sarısı (4), ölüm salı (1), ölüm fısıltısı (1), ölüm beyazlığı (1), ölüm raporu (1), ölüm sebebi (1), ölüm yakası (1)
Ölü	47	Ölü (37), ölü taşıyıcı (1), demir ölü yatağı (1), ölü beden (2), ölü yığını (1), ölü kaldırıcı (1), öldükten sonrası (1), ölü askerler (1), ölümcül (1), ölen (1)
Mezar	27	Mezar (11), mezarlık (3), mezar taşı (4), mezar kazıcı (2), İmaret Mezarlığı (7)
Ceset	23	Ceset (23)
Savaş	79	Savaş (58), savaş- (4), savaşan (1), savaşçı (3), savaşçılık (1), savaş nutukları (1), savaş masrafları (1), savaş zamanı (2), savaş mitingi (1), savaş gemileri (1), savaş zenginleri (1), savaş hastanesi (2), Cihan Savaşı (1), Trablusgarp Savaşı (1), Çatalca savaşı (1)
Harp	38	Harp (3), Balkan Harbi (10), 93 Harbi (10), I. Cihan Harbi (6), Umumî Harp (4), II. Cihan Harbi (1), Cihan Harbi (1), III. Cihan Harbi (1), Büyük Harp (1), Harb-i Umumî (1)
Asker	116	Asker (69), askerî güç (1), askerî araç (1), askerî bando (2), askerî erkân (1), askerî birlikler (1), asker postası (1), asker elbiseleri (1), asker kumaşı (1), asker giysisi (1), esir Türk askerleri (1), İran askerleri (3), İngiliz askerleri (2), Rus askerleri (6), Rus askeri (1), Rus ordusunun askerleri (1), İngiliz ve Rus üniformalı askerler (1), İngiliz ve Rus askerleri (1), Rus ve İngiliz askerleri (5), Osmanlı askerleri (3), asker çıkar- (1), asker duvarı (1), meçhul asker (2), askercikler (1), askercik (1), askeriye (2), askeriye dairesi (1), askerî, askerî araç (1), askerî bando (2), askerî erkân (1)
Ordu	65	Ordu (30), Osmanlı ordusu (9), Rus ordusu (16), Çar'ın ordusu (4), Şark ordusu (2), Doğu ordusu (1), Ermeni kurtuluş ordusu (1), Ermeni devletinin ordusu (1), Türk ordusu (1)
Cephe	24	Cephe (19), Kafkas cephesi (4), Doğu cephesi (1)
Ateş	194	Ateş (116), ateşgâh (31), ateşgede (5), ateşbehram (1), ateşdan (1), Ateşperest (2), ateş ülkesi (1), ebedî ateş (3), Zerdüştilerin ateşi (1), ateş tapınağı (6), ateş kadehi (2), ateş vazosu (1), ateş sunağı (2), ateş sağanağı (2), ateş yağmuru (1), Ateş-i behram (1), âteş-i cavidanî (1), cehennem ateşi (1), ateşten cümle (1), ateş sözler (1), ateş dil (1), ayrılık ateşi (1), öfkenin ateşi (1), ateşin kokusu (1), ateş havuzu (1), ateş ağacı (1), ateş bağı (1), ateş topu (1), ateş ırmakları (1), ateş deryası (1), ateş bahçesi (1), ateş yatağı (1), yanardağ ateşi (1), ateşten gömlek (1),
Yan-	105	Yangın (28), yanık (14), yanardağ (9), yanama- (1), yan- (27), yanan (9), yanma (3), yanmak (2), yandığı (1), yanmadan (1), yanık yanık (1), yanarken (2), yandığını (1), yanmakta (2), yanmış (1), yanmayan (1), yanıp (1), yanmama- (1)
Yak-	50	Yakıcı (12), yaktığı (4), yakma (2), yakarak (3), yakan (1), yakılan (3), yakıldığına (1), yakarken (1), yakılmış (1), yakıldığı (2), yakılıp (1), yakacak (3), yaktıktan (1), yak- (11), yakama- (1), yakmama- (1), yakıl- (2)
Sıcak	71	Sıcak (64), sıcaklık (7)
Alev	54	Alev (49), alev alev (5)
Çöl	42	Çöl (42)

Aşk	94	Aşk (75), aşkın baharı ve bahçesi (1), aşkın dili (1), aşk şarkısı (1), aşkın nizami (1), aşkın kazası (1), aşkın acısı (1), aşkın ustası (1), aşkın körlüğü (1), aşkın zamanı (1), aşkın kelimesi (2), aşkın şiiri (1), aşkların yolu (1), aşkın sebebi (1), aşkın yolu (2), aşkın sebebi (1), aşkın hükmü (1), aşkın hatırı (1)
Su	229	Su (229)
Deniz	138	Deniz (138)
Irmak	55	Irmak (55)
Karadeniz	45	Karadeniz (138)
Havuz	35	Havuz (35)
Göl	32	Göl (32)
Koku	78	Koku (24), toprak kokusu (1), su kokusu (2), acı kokulu kurşunî su (1), ateşin kokusu (1), mayıs kokuları (1), yaz kokusu (1), bahar kokusu (1), denizin kokusu (6), sevdanın cennet kokusu (1), yün kokusu (2), ceset kokusu (1), cerahatin kokusu (1), çayın kokusu (3), kekik kokusu (1), limon kabuğunun kokusu (1), baharat kokusu (1), anason kokusu (1), yağlıboyanın kokusu (2), gül kokusu (1), karanfil kokusu (3), tarçın, zencefil, biberiye, karabiber, bergamut, acı pelin, iris, mahlep, kişniş kokuları (1), acı incir kokusu (1), yabanî incir ağacının acı kokusu (1), sandal ve öd ağaçlarının kokusu (1), günlük buhurunun kokusu (1), kükürt kokusu (3), petrol kokusu (2), sardunya kokuları (1), mis kokulu çayır (1), karın kokusu (1), küf kokulu (1), sülfür kokusu (1), dağ çiçeklerinin baharlı kokusu (1), kalayın acı kokusu (1), yasemen kokusu (2), acı kokulu kurşunî bir su (1), hoş kokulu bir çay (1), sülfür kokulu cehennemî kaplıca(1)
Renk	453	Renk (86), neftî renkli (3), kurşunî renkli (2), lâl renkli (1), koyu renkli (1), rengârenk (4), rengârenklik (1), mavi (54), koyu mavi (4), buz mavisi (2), soğuk bir kış mavisi (1), kar çağırın denizlerin buz mavisi (1), soğuk mavi (1), fırtına kopmadan evvel gökleri ve denizi dolduran sessizliğin buz mavisi (1), buz grisi (1), gri mavi (1), buz rengi (2), masmavi (4), göklerin mavisi (1), mavili (1), mavilik (1), çivit mavisi (2), çivit rengi (1), mavi ile mor arası (1), limona vuran küfün, taşın, toprağın, kuruyan yaprağın mavisi (1), soğuk ayın, bulanık ırmakların mavisi (1), lavanta mavisi (1), boz bulanık bir mavi (1), firuze renkli (1), lâcivert (19), çini lâciverdi (2), su rengi (1), firuze, yabanî kekiklerin yaz sonu rengi (1), atlas yorgan kadifesi (1), su yeşili (1), kurşunî (7), gri (8); kül rengi (4), gümüş renkli (1), sarı , sapsarı (7), çölün, kumun, taşın, toprağın, güneşin sarısı (1), sisli koyu sarı (1), sarı kara (1), sefalet sarısı (1), kandillerin ölgün sarı ziyası (1), ölüm sarısı (4), altın rengi (4), toprak rengi (2), çöl rengi (1), altın renkli (1), nohudî (1), açık bej (1), kir rengi (1), buğday rengi (2), sahra rengi (1), toz, toprak, güneş ve çöl rengi (1), ıhlamur rengi (2); kırmızı, lâl kırmızısı (1), koyu kırmızı (2), kuru yaprak rengi (1), üvez rengi (2), kiremit kırmızısı (1), kiremit rengi (5), fes rengi (2), bordo (4), gülkurusu (1), çay rengi (1), koyu çay rengi (1), gül rengi (3), vişne rengi (2), kuru gül rengi (1), mercan rengi (3), şarap rengi (1), şafak rengi (1), yangın rengi (1); yeşil , koyu yeşil (4), yemyeşil (6), kehribar yeşili (1), zümrüt yeşili (2), neftî (2), mercanköşkü rengi (1), yabanî kekiklerin yaz sonu rengi (1), rüya rengi (1), yeşil renkli (1), mor sümbül rengi (1), turuncu (2), kahverengi (1), siyah , beyaz, bal rengi (1), dolunay rengi (1), pembe (10), pembemsi (3), kar pembesi (1), pembeleş- (3), pembelik (1), gurup rengi (1), gül rengi (1)
Rüzgâr	71	Rüzgâr (71)
Fırtına	60	Fırtına (60)

Gök	60	Gök (49), gökyüzü (11)
Zaman	164	Zaman (99), açma anlatma zamanı (1), akletme zamanı (1), aşkın zamanı (2), aynanın zamanı (1), ayrılma zamanı (1), benim zamanım (2), bir çay içimi zaman (1), cennet zamanı (1), çocukluk zamanı (1), demin zamanı (1), di'li geçmiş zaman (1), di'li geçmiş zaman hâli (1), dövünme zamanı (1), eski zaman (9), Fatih zamanı (1), felaket zamanları (1), geçmiş zaman (2), geçmiş zaman ışığı (1), geçmiş zamanlı (1), gelecek zamanlı (2), Göktürkler zamanı (1), güzelliğin zamanı (1), hazırlık zamanı (1), kalbin zamanı (2), karar vermek zamanı (1), karşılaşma zamanı (1), kendi zamanı (1), kestanelerin dökülme zamanı (1), savaş zamanı (2), su ışığı zaman (1), şiirin zamanı (1), şimdiki zaman (1), taşın zamanı (1), yaşadığım zaman (1), yitik zaman (1), yol göstermenin zamanı (1), yol zamanı (1), zaman aşırı (2), zaman makinesi (2), zaman ötesi (1), zaman perdesi (1), zaman seyyahları (1), zamanın aynası (2), zamanın ışıklı suları (1), zamanın yekpareliği (1), zamansızlık (3)
Halı	225	Halı (192), halı tezgâhı (6), halı ticareti (1), Tebriz halısı (6), İran halıları (1), Türk halısı (1), Erdebil halısı (1), Şark halısı (1), halı tüccarı, halıların taciri (2), halıcılar çarşısı (1), halıcı (1), halıcılık (1), ipek halı (3), halı mağazası (1), taban halısı (2), halı dengi (3), dokumacılık (1), dokuma atölyeleri (1)
Fotoğraf	129	Fotoğraf (99), fotoğrafane (4), fotoğraf kartonu (4), fotoğraf makinesi (4), fotoğrafçı (10), fotoğraf karesi (1), fotoğrafların dünyası (1), fotoğrafın zamanı (1), fotoğraf çekimi (1), fotoğraf çekir- (1), fotoğraf çekirmek (1), fotoğraf çekirdiklerini (1), fotoğraf çektiği (1)
Gölge	85	Gölge (85)